

ACTA HISTORICA NEOSOLIENSIA

VEDECKÝ ČASOPIS PRE HISTORICKÉ VEDY

23 / 2020

Vol. 1

 BELIANUM

ACTA HISTORICA NEOSOLIENSIA

Vedecký časopis pre historické vedy
Vychádza 2x ročne

Vydáva: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
EV 5543/17

Sídlo vydavateľa: Národná 12, 974 01 Banská Bystrica
IČO vydavateľa: IČO 30 232 295

Dátum vydania: jún 2020

© Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

ISSN 1336-9148 (tlačená verzia)

ISSN 2453-7845 (elektronická verzia)

Časopis je registrovaný v medzinárodných databázach:

European Reference Index for the Humanities (ERIH PLUS)

Central and Eastern European Online Library (CEEOL)

Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH)

Redakcia:

Pavol Maliniak (šéfredaktor)

Michal Šmigel' (výkonný redaktor)

Patrik Kunec

Imrich Nagy

Oto Tomeček

Redakčná rada:

Rastislav Kožiak (predseda)

Barnabás Guitman (Piliscsaba, Maďarsko)

Éva Gyulai (Miskolc, Maďarsko)

Bohdan Halczak (Zielona Góra, Poľsko)

Jiří Knapík (Opava, Česká republika)

Vjačeslav Meňkovskij (Minsk, Bielorusko)

Maxim Mordovin (Budapešť, Maďarsko)

Vincent Múcska (Bratislava, Slovensko)

Martin Pekár (Košice, Slovensko)

Petr Popelka (Ostrava, Česká republika)

Jan Randák (Praha, Česká republika)

Jerzy Sperka (Katowice, Poľsko)

Ján Steinhübel (Bratislava, Slovensko)

OBSAH

Články

- GLOCKO, F.: Banskobystrický štvorlístok zlatníkov 19. storočia. Život a dielo Juraja Sodomku, Karola Miškovského, Alojza Herritza a Františka Franciscyho 5
- KUDZBELOVÁ, Z.: Slovenská otázka v revolučných rokoch 1848 – 1849 na stránkach viedenského denníka *Die Presse* 34
- MOLNÁROVÁ, P.: Mocenské prejavy KSCĎ v reflexii vlastných mien v stránickej tlači 52
- KOHUT, A.: Soviet deportations of OUN family members from Western Ukraine in 1940–1952 72

Materiály

- MESKO, M.: Hospodárske dejiny Horehronia v zrkadle historickej toponymie regiónu do konca 16. storočia..... 91

Rozhľady

- ŠUMICHRAST, A.: Slovenská politika v kontexte revolučných rokov 1848/49 a názory K. Marxa a F. Engelsa..... 125
- HRČAN, J.: Legislatívne postavenie menšinového školstva vo Vojvodine v období rokov 1919 – 1929 (s dôrazom na používanie materinského jazyka)..... 140
- ЛЮБЫЙ, А.: Великое Княжество Литовское в белорусской историографии XX в. 164

Polemiky

- HLIBIŠČUK, M.: Môže „teória brutalizácie“ vysvetliť výbuch násilia v období Ukrajinskej revolúcie (1917 – 1921)? 179

Správy

- Dr. h. c. prof. PhDr. Július Alberty, CSc. (19. august 1925, Vyšná Pokoradz – 11. august 2019, Banská Bystrica) (R. Kožiak)..... 186

Prof. PhDr. Stanislav Matejkin, CSc. (18. september 1943, Litava – 26. august 2019, Banská Bystrica) (K. Fremal) 190

Doc. PhDr. Marián Skladaný, CSc. (7. máj 1940, Vranov nad Topľou – 23. január 2020, Bratislava) (O. Tomeček) 194

Recenzie a anotácie

«Социалистический город»: идея и реальность. Рецензия на книгу МЕЕРОВИЧ, М. Г. – МЕНЬКОВСКИЙ, В. И. – ЖЕРЕБЦОВ, И. А.: «Социалистический город»: идея и ее воплощение в Советском Союзе в 1920-е и 1930-е годы. Banská Bystrica : Belianum, 2019.

(E. B. Коньшева) 203

KÓNYA, P. – KÓNYOVÁ, A.: *Caraffa 330. Štúdie k dejinám Prešovského kroavého súdu = Tanulmányok az Eperjesi vértörvényszék történetéhez.* Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2018.

(V. Žeňuch) 208

Hospodárske dejiny Horehronia v zrkadle historickej toponymie regiónu do konca 16. storočia

MATEJ MESKO

Privátny bádateľ, Banská Bystrica

Economic history of Horehronie as a mirror of the historical toponymy of the region until the end of the 16th century

Abstract: The main topic of the presented study is the analysis and localization of old terrain names of hills, valleys of streams and meadows belonging to the Horehronia area in the 16th century which reflected the economic activity of man. Traces of historical reality captured in historical toponymy may help complete the picture of Horehronie's economic history in the early modern period. During that period, this region was a quite economically developed part of the monarchy due to the mining of precious metals, the center of which was the town of Brezno. The individual toponyms are classified according to type of economic activity: mining, technical equipment, road network, agriculture, pastoralism and hunting.

Keywords: Horehronie region, toponymy, early modern period, economic history.

DOI: <https://doi.org/10.24040/ahn.2020.23.01.91-124>

Úvod

Historická toponomastika,¹ ako jedna z disciplín pomocných vied historických je v súčasnosti pomerne nedoceneným vedným odborom. Historici iba postupne odkrývajú, aké možnosti ponúka výskum starých a zaniknutých toponým, ktoré im môžu pomôcť spresniť, alebo doplniť poznatky ich vedeckej práce. Historická toponymia pomáha všade tam, kde pramene mlčia, preto sa z historických toponým stávajú sami osebe pramene historickej skutočnosti. Výskum starých názvov sa však musí opierať o interdisciplinaritu historickej vedy, jazykovedy a geografie. Osvojiť si techniky a prístupy uvedených vedných odborov je preto nevyhnutné.

V rámci toponomastiky sú pre historickú vedu kľúčové predovšetkým mimojazykové stránky vlastného mena. Analýza propriálneho, resp. onymického statusu vlastného mena, jeho modelovanie, frekvenč-

---

¹ Toponomastika je jazyková veda, ktorá sa zaoberá vlastnými menami terénnych sídelných (ojkonymá) a nesídelných (anojkonymá) geografických objektov, alebo názvami veľkých oblastí (choronymá). Bližšie pozri: KRŠKO, Jaromír: *Úvod do toponomastiky*. Banská Bystrica : Belianum, 2014, 176 s.

ná a zemepisná distribúcia, kartografovanie či iné otázky fungovania onymických sústav vytvárajú z toponomastiky hraničnú vednú disciplínu.² Ako konštatuje J. Krško: „Okrem nominatívnej funkcie, má názov aj informatívnu funkciu, pretože často sekundárne obsahuje informácie o okolitých objektoch, osobnom vlastníctve územia a podobne. Preto sú cenným zdrojom pre históriu, jazykovedu, archeológiu a etnografiu.“³ Mimojazykové stránky toponým rozdelené na motivačné príznaky vyjadrujúce jeho vznik a obsahovo-sémantické príznaky jeho fungovanie, ktoré spolu tvoria toponymickú hodnotu konkrétneho názvu, môžu sami osebe vypovedať o historickej skutočnosti.⁴ Výsledné poznatky tak môžu mať pre historika explikačný, komplementárny, verifikačný a stimulačný ráz, čiže iba zriedkakedy predstavujú ťažiskový prameň pre historický výskum, avšak často provokujú k úvahám.⁵

Podobne samotné datovanie prvotných zmienok historických toponým má nesmiernu cenu, keďže proces ustálenia, resp. nepísanej spoločenskej dohody používania terénneho názvu v pomyselnej mentálnej mape prostredia trvá určitú dobu. Na základe toho bádateľ môže pomocou presného datovania prvej písomnej zmienky toponyma posunúť časové zaradenie historickej skutočnosti, na ktorú toponymum svojim motivačným príznakom poukazuje, do staršieho obdobia. Dôležitosť uvedeného retrospektívneho prístupu výskumnej metódy historických toponým sa znásobuje pre dejinné obdobia, v ktorých historická veda nedisponuje ucelenejšou pramennou bázou.

Predkladaný príspevok si kladie za cieľ na základe vyššie uvedenej definície prístupu k historickej toponymii prispieť k poznaniu hospodárskych dejín vybraného regiónu Horehronia.⁶ Budeme sledovať predovšetkým tie toponymá, ktorých motivačné príznaky poukazujú na hospodársku činnosť človeka v teréne. Výber regiónu, ktorý je takmer

² MATEJČÍK, Ján: Postavenie a úlohy onomastiky v systéme spoločenských vied. In: *Slovenská reč*. 1982, roč. 47, č. 4, s. 195. V rámci takéhoto výkladu môžeme konštatovať, že pre toponomastiku je história pomocnou vedou, pričom takáto konštatácia je správna. Rovnako správne je z hľadiska predmetu a úloh historickej vedy považovať toponomastiku za pomocnú vedu historickú. MAJTÁN, Milan: *Z lexiky slovenskej toponymie*. Bratislava : Veda, 1996, s. 8.

³ KRŠKO, Jaromír: Lexikálno-sémantická stránka hydroným horehronských obcí. In: HRONČEK, Pavel – MALINIÁK, Pavol (eds.): *Krajina, história a tradície čipkárskych obcí Horehronia*. Banská Bystrica : Ústav vedy a výskumu UMB, 2007, s. 179.

⁴ MAJTÁN, M.: *Z lexiky slovenskej toponymie*, s. 13.

⁵ KRAJČOVIČ, Rudolf: Onomastika a historické disciplíny, vlastné mená v dejinách jazyka a osídlenia. In: MAJTÁN, Milan (ed.): *X. slovenská onomastická konferencia*. Bratislava : SAV, 1989, s. 10.

⁶ Budeme sa venovať predovšetkým anojkonymám (terénnym názvom nesídelného charakteru) zachovaným v chotárnych názvoch. Ojkonymá (názvy sídelného charakteru) budeme analyzovať iba okrajovo.

zhodný s dnešným okresom Brezno,⁷ sme zvolili na základe hospodárskej rozvinutosti Horehronia v skúmanom období 16. storočia, orientujúc sa na poľnohospodárstvo, banskú činnosť a prácu v lese. Členitý reliéf horehronskej krajiny má prostredníctvom archeologických výskumov doložené osídlenie už v dobe bronzovej. Po kultúrnych horizontoch doby železnej a rímskej (Kelti), nemáme o iných kultúrach žiadne doklady až do neskorého stredoveku. Panovník dovtedy využíval predmetné územie ako poľovný revír a novým lokátorom ho začína otvárať až od 14. storočia. Banská činnosť prilákala do okolia Brezna nemeckých kolonistov, ktorí v doline potoka Štiavnička začali dolovať zlato a striebro. Pestrofarebnosť regiónu Horehronia bola dokreslená prebiehajúcou valašskou kolonizáciou, ktorá z východu na prelome 15. a 16. storočia dokončuje osídľovací proces regiónu. Nemecké a slovenské (slovanské) obyvateľstvo preto logicky pomenúvalo terén a okolité geomorfologické objekty krajiny vo svojom jazyku, čo sa odrazilo aj v toponymii regiónu.

Torzovitý pramenný materiál viažuci sa k dejinám Horehronia v stredoveku nám nedovoľuje utvoriť si ucelenejšiu predstavu o dobovej situácii v regióne. Práve z toho dôvodu sme štúdiu časovo situovali do 16. storočia, kedy je už možné z ucelenejšej pramennej bázy extrahovať reprezentatívnu vzorku historických toponým, pomocou ktorých budeme môcť prostredníctvom retrospektívnej metódy rekonštruovať hospodárske dejiny regiónu v staršom období. Skúmané historické toponymá sme v jednotlivých častiach práce rozdelili podľa druhov hospodárskej činnosti (baníctvo, technické a strojové zariadenia, cestná sieť, poľnohospodárstvo, pastierstvo a poľovníctvo) na ktoré poukazujú ich motivačné príznaky. Následne sme jednotlivé historické toponymá podrobili analýze, ktorá v sebe zahŕňa určenie predpokladanej referenčnej pôsobnosti toponým (konkrétne vymedzenie v teréne), určenie motivačného príznaku toponyma a komparáciu s dostupným pramen-

---

⁷ Pri priestorovom vymedzení Horehronia sme vychádzali zo štúdie T. Madleňáka *Poznámky k regionalizácii Horehronia*, ktorý načrtáva 3 rôzne varianty regionalizácie územia Horehronia (užší, stredný, širší). Príklonili sme sa k strednému variantu, ktorý aj samotný autor hodnotí ako najpriateľnejší, hoci jeho západná hranica (v priestore medzi obcami Ráztoka a Moštenica) môže nadobudnúť viacero modifikácií. Najvýchodnejším bodom našej hranice je chotár obec Telgárt. Následne sa severná hranica tiahne na západ hrebeňom Nízkych Tatier až po prameň potoka Sopotnica v chotári obce Brusno (obec patrí už do banskobystrického okresu). Hranica prechádza ďalej uvedeným potokom a následne kopíruje hranicu breznianskeho okresu až po začiatkový bod našej hranice: obec Telgárt. Celému územiu dominuje na severe masív Nízkych Tatier a pomyselnou osou územia je rieka Hron, pričom daná oblasť je výrazne členitá. Bližšie pozri: MADLEŇÁK, Tibor: *Poznámky k regionalizácii Horehronia*. In: HRONČEK, Pavel – MALINIÁK Pavol (eds.): *Krajina, história a tradície čipkárskych obcí Horehronia*. Banská Bystrica : Ústav vedy a výskumu UMB, 2007, s. 17-25.

ným materiálom a najrelevantnejšími výsledkami prác historiografie a jazykovedy.

Hoci sa komplexne horehronskej historickej toponymii nevenoval nikto, predsa vzniklo niekoľko prác, ktoré sa aspoň okrajovo dotýkajú danej témy. Spomenúť možno monografiu P. Maliniaka *Človek a krajina Zvolenskej kotliny v stredoveku*,⁸ ktorý z hľadiska stredovekej historickej toponymie spracoval susedný región Zvolenskej kotliny. Rovnako cenným príspevkom je aj monografia obce Mýto pod Ďumbierom,⁹ v rámci ktorej sú v osobitnej kapitole spracované a analyzované všetky toponymá chotára obce. Z pohľadu jazykovedy sa danému regiónu komplexne venoval J. Krško, ktorý detailne spracoval hydronymiu (názvy vodných tokov) povodia rieky Hron.¹⁰ Za pozornosť stojí aj diplomová práca J. Bystrianskej,¹¹ ktorá zachytáva ustáľovanie oronymie (vlastné mená terénnych nesídelných geografických objektov: doliny, vrchy, lúky) breznianskeho okresu či štúdia H. Weissovej venujúca sa toponymii chotára obce Hronec.¹²

V práci sa budeme opierať o dobové pramene najmä lesníckej a baníckej proveniencie. Ťažiskovým prameňom bude tzv. Maximiliánov lesný poriadok (*Constitutio Maximiliana*) vydaný 15. 5. 1565, ktorý bol výsledkom obhliadky horehronských a pohronských lesov kráľovskou komisiou z roku 1563.¹³ Panovník chcel danou inštrukciou zefektívniť ťažbu dreva pre banskobystrický mediarsky podnik z okolitých lesov, ktoré boli v dezolátnom stave. Keďže uvedené lesy bolo potrebné aj opísať, nutne sa pri nich nachádzajú aj dobové názvy lokalít predmetnej lesnej obhliadky. Ide približne o 60 názvov vrchov, dolín a potokov, ktoré spadajú do nami vymedzeného územia. Rovnako dôležitými pra-

⁸ MALINIÁK, Pavol: *Človek a krajina Zvolenskej kotliny v stredoveku*. Banská Bystrica : FHV UMB, 2009, 246 s.

⁹ BUDAJ, Martin – HRONČEK, Pavel – LOKŠA, Martin et al.: *Od mýta k Mýtu. Monografia obce Mýto pod Ďumbierom*. Mýto pod Ďumbierom, 2019, 480 s.

¹⁰ KRŠKO, Jaromír: *Hydronymia povodia Hrona*. Banská Bystrica : FHV UMB, 2008, 335 s.; KRŠKO, J.: Lexikálno-sémantická stránka hydroným, s. 179-188; KRŠKO, Jaromír: Neslovenské etnické vplyvy v povodí rieky Hron. In: *Nazvy wlasne a spoleczenstwo*. tom. 1. Lasko : LEKSEM, 2010, s. 247-262.

¹¹ BYSTRIANSKA, Júlia: *Komparácia diachrónej a synchrónnej oronymie okresu Brezno. Diplomová práca*. Banská Bystrica : UMB, 2009.

¹² WEISSOVÁ, Hana: Odras malého hospodárenia tzv. kovorolníctva obyvateľov Hronca v terénnych názvoch. In: HLADKÝ, Juraj – RENDÁR, Ľubomír (eds.): *Varia XIX : zborník plných príspevkov z 19. kolokvia mladých jazykovedcov, Trnava – Modra – Harmónia, 18. – 20. 11. 2009*. Trnava : Trnavská univerzita, 2010, s. 450-454.

¹³ V práci budeme pracovať s prepisom lesného poriadku z 19. storočia, avšak upozorníme aj na jeho drobné nedostatky: TAGÁNYI, Károly (ed.): *Magyar erdészeti oklevéltár I.* (ďalej iba MEO, zv. I) Budapešť : Pátria. Irod. Vállalat Részvénytársaság Könyvnyomdája, 1896, č. 143. Preklad lesného poriadku: MADLEN, Ján: *Constitutio Maximiliana*. In: *Zborník lesníckeho, drevárskeho a poľovníckeho múzea II.* zost. J. Madlen, Martin : Osveta, 1962, s. 9-43.

meňmi sú aj knihy banských prepôžičiek banských súdov v Banskej Bystrici¹⁴ a Vyšnej Boci.¹⁵ V nich sa pri udeľovaní jednotlivých údelov vyskytujú početné zápisy názvov lokalít situovaných na horehronskom území. Ďalej sa budeme opierať o dvojicu listín zo 16. storočia, týkajúcich sa revízie Lupčianskeho panstva uverejnených v štúdiách P. Maliniaka,¹⁶ M. Skladaného a O. Tomečka.¹⁷ Podobným prameňom je aj chotárny spor mesta Brezna s panstvami hradov Ľupča a Muráň z roku 1560, v ktorom sa vyskytujú viaceré toponymá breznianskeho chotára.¹⁸

Pri vymedzení referenčnej pôsobnosti skúmaných toponým sa budeme opierať najmä o dochované historické mapy, pričom súčasnú toponymickú sústavu názvov regiónu Horehronia sme čerpali zo *Základnej topografickej mapy*¹⁹ z roku 1990, ktorá sa obsahovo vyrovná katastrálnym mapám.

Baníctvo

Dominantnou zložkou hospodárskych dejín Horehronia na prelome stredoveku a novoveku bolo nepochybne baníctvo. Región bohatý na nerastné bohatstvo priťahoval pozornosť banských prospektorov už od pradávna. Poukazuje na to pomerne hustá koncentrácia hradísk (najmä lužickej kultúry) zakladajúcich svoje výšinné sídla hlboko v horách Nízkych Tatier, ďaleko od úrodných terás Hrona, azda za účelom ťažby nerastných surovín. Celkom určite muselo ísť iba o obmedzenú povrchovú ťažbu ľahko taviteľných rúd, ktorá neprechádzala do väčších hĺbok. O baníctve po príchode Slovanov do povodia rieky Hron toho veľa nevieme, môžeme však predpokladať, že aj oni nadviazali na banskú činnosť svojich predchodcov. Podľa R. Lacka banské toponymá

---

¹⁴ Slovenský národný archív – Slovenský banský archív (ďalej iba SNA – SBA), f. Banský súd v Banskej Bystrici (ďalej iba BsBB) (1559 – 1788), I. úradné knihy, inv. č. 1, Banské prepôžičky 1559 – 1591, inv. č. 2, Banské prepôžičky 1592 – 1599, inv. č. 13, Protokol banského súdu 1581 – 1592, inv. č. 14, Protokol banského súdu 1593 – 1596, inv. č. 15, Protokol banského súdu 1597 – 1600, inv. č. 16.

¹⁵ SNA – SBA, f. Banský súd v Boci 1558 – 1588 (BsvB), Kniha žiadostí o banské údely a banských prepôžičiek 1558 – 1561, inv. č. 1, kniha žiadostí o údely 1564 – 1573, inv. č. 2.

¹⁶ MALINIÁK, Pavol: Svedecké výpovede obyvateľov Lupčianskeho panstva ako prameň k dejinám regiónu v neskorom stredoveku. In: HRONČEK, Pavel – MALINIÁK, Pavol (eds.): *Krajina, história a tradície čipkárskych obcí Horehronia*. Banská Bystrica : Ústav vedy a výskumu UMB, 2007, s. 197-209.

¹⁷ SKLADANÝ, Marián – TOMEČEK, Oto: Hranice Ľupčianskeho hradného panstva v polovici 16. storočia. In: *Acta historica Neosoliensia*. tom. 3, 2000, s. 47-65.

¹⁸ Hoci chotárny spor pochádza z roku 1560, v našej práci budeme vychádzať z listiny Maximiliána I. z roku 1568 potvrdzujúcej novú hranicu. Štátny archív v Banskej Bystrici (ďalej ŠA BB), f. Archív mesta Brezna (ďalej iba AMB) (1274) 1494 – 1849, I. Listiny, inv. č. 26, sign. 2/4.

¹⁹ *Základná topografická mapa* (ďalej iba ZTM). 1 : 10 000, 1990, [online], [cit. 16-2-2020]. Dostupné na internete : <https://www.staremapy.sk>.

breznianskeho chotára ako Banisko či Halny svedčia o prítomnosti slovanských baníkov ešte pred príchodom nemeckej kolonizácie v 14. storočí.²⁰ Hoci uvedené tvrdenie nemožno podložiť nijakým relevantným historickým dokladom, s toponymami odvodenými od staroslovanského adjektíva *baňa* sa na Horehroní stretávame už od polovice 16. storočia. V roku 1559 začal Ondrej Poscher kútať na starej šachte v lokalite „Wansgy“ (Banský) na Jasení.²¹ Ide pravdepodobne o rovnakú banskú lokalitu, spomínanú v lesnom poriadku toho istého mena (*Wanski*) nachádzajúcu sa niekde v trojuholníku Bukovskej doliny, Suchej doliny a obce Ráztoka (azda oblasť doliny Panská).²² Táto stará ťažobná oblasť jasenianskeho banského revíru bola v 16. storočí ešte často exploatovanou lokalitou, na čo upozorňujú nespočetné záznamy v banských prepôžičkách. Slovanský výraz „baňa“ sa v prameňoch slovenskej proveniencie prvýkrát objavuje v 13. storočí v ojkonymách (vlastné mená sídelných objektov) Banskej Štiavnice (*Bana*) a Banskej Bystrice (*Bysterzebana*).²³ Podľa O. R. Halagu bolo staroslovanské apelatívum *baňa* odvodené od adjektíva *oblý/baňatý*, čo podľa neho vedie k predstave pôvodne povrchového baníctva.²⁴ Najnovšie jazykovedné poznatky odvodzujú výraz *baňa* od latinského apelatíva *balneum* (prevzaté z gréčtiny *balaneion*) označujúce pôvodne kúpele, neskôr vypuklú nádobu, kupolu či jamu (v našom prípade zaoblený vchod do bane). Iný výklad pracuje so slovenským apelatívom *bán, báň* (od staroslovanského *batati*), ktorého pôvodným významom malo byť „miesto kde sa bije“ t. j. seká ruda. Ťažobné oblasti povrchových dobývok mohli svojou devastácnou premenou krajiny evokovať zdevastovaný kus lesa po ťažbe dreva zvaný *báň*.²⁵ Práve oxidačná zóna rudných žíl exploatovaná v rámci povrchovej ťažby bola najčastejším možným dobývacím priestorom baníkov z čias pred tatárskym vpádom v rézii domáceho slovanského obyvateľstva. Dobývanie nepostupovalo do väčšej hĺbky pre vtedajšiu technickú neznalosť a neschopnosť spracovania rúd nachádzajúcich sa v nižších partiách dobývacieho priestoru.²⁶ Taviacu technológiu

²⁰ LACKO, Richard: Brezno. In: ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al.: *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : SAV, 2010, s. 143.

²¹ „*Andreas Posscher begent ain alten werlegnen ran zu seinen rechtn so vor geheisn der alt schacht und nent den nach den alten schacht am Wansgy bey der Jessene gelegen [...]*.“ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 26.

²² MEO, zv. I, č. 143, s. 105, 138.

²³ ŠTEFÁNIK, M. – LUKAČKA, J. a kol.: *Lexikón stredovekých miest*, s. 52, 54.

²⁴ HALAGA, Ondrej Richard: *Košice – Balt. Výroba a obchod v styku východoslovenských miest s Pruskom (1275 – 1526)*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, s. 52.

²⁵ KRÁLIK, Ľubor: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava : Veda, 2015, s. 61.

²⁶ Bližšie pozri: HURTÍK, Štefan: Počiatky exploatácie nerastných surovín v Banskej Štiavnici z geologicko-montanistického pohľadu. In: *Montánna história* 3. zost. M. Lacko, 2010, s. 246-253.

tzv. šmelcovania priniesli do Uhorska až nemeckí hostia v druhej polovici 13. storočia.²⁷

Pôvod baníctva na Jasení je stredoveký a s najväčšou pravdepodobnosťou ho musíme chápať v kontexte so susednou obcou Predajná, ktorá mala podľa P. Hrončeka v 14. storočí isté parametre rozvíjajúceho sa mestečka (právo trhu) pre jej exponovanosť na zlatých baniach. Mestotvorný proces Predajnej nebol zavŕšený pravdepodobne kvôli rýchlemu vyčerpaniu podzemných zlatonosných rýžovacích komplexov dochovaných v intraviláne samotnej Predajnej a Jasenia.²⁸ Predajná sa neskôr stáva obyčajnou poľnohospodárskou poddanskou dedinou, avšak Jasenie si až do 16. storočia udržiava svoj banícky charakter. Banské komplexy v jednotlivých dolinách jasenianskeho chotára sa neskôr podpísali na nomenklatúre chotárnych názvov. Podobne ako lokalita Banské, malo pravdepodobne banícky pôvod aj toponymum Lomnistá dolina, ktorá sa nachádza severovýchodne od obce. Prvýkrát je písomne doložená v roku 1559, keď Ambróz Blažko začal raziť dedičnú štôľňu v doline „*grund Lamnista*“ pod vrchom Struhár (*Struchar*).²⁹ Okrem veľkého počtu banských prepôžičiek udelených počas celej druhej polovice 16. storočia v Lomnistej doline sa s uvedeným toponymom stretávame v lesnom poriadku pri opise lesov jasenianskeho chotára v tvare „*Lamnista pach*“.³⁰ Etymologický pôvod názvu vychádza zo slovanského apelatíva *lom*, čo môže naznačovať prítomnosť povrchového, lomového baníctva v oblasti v čase vzniku toponyma. Podľa J. Krška bolo toponymum Lomnistá motivované kamenným podložíom dna rovnomenného potoka, pozostávajúceho z polámaného kameniva.³¹ Ďalšou možnosťou je hľadať pôvod názvu Lomnistej doliny v devastácii, resp. polámaní stromového porastu v dôsledku veternej smršte. Tomu nasvedčuje aj zápis z knihy banskobystrických banských prepôžičiek za rok 1583, kde sa spomína lokalita „*Poloma*“ za Jasénim.³² Dnes už neexistujúci názov Poloma, indikujúci polámaný stromový vývrat, tzv. „polom“, môžeme stotožniť na základe 2. vojenského mapovania s vrchom Obrštín, ktorý sa nachádza nad Lomnistou dolinou.³³

²⁷ VLACHOVIČ, Jozef. *Slovenská meď v 16. a 17. storočí*. Bratislava : SAV, 1964, s. 23.

²⁸ Podľa P. Hrončeka ide o najstaršie dochované banské podzemie na Horehroní. HRONČEK, Pavel: Montánne podzemie južných svahov Ďumbierskych Tatier do konca 18. storočia. In: *Studia historica Nitriensia*. 2019, roč. 23, č. 1, 2019, s. 46-47.

²⁹ „*Ambros Plazgo begent ain erbstoln auf erbstoln gerechtighkait auf der Jessena auf der grund Lomnista under perg Struchar und nent den bey sanct Jorgen*.“ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 27.

³⁰ MEO, zv. I, č. 143, s. 103, 137.

³¹ KRŠKO, J.: *Hydronymia povodia Hrona*, s. 133.

³² „*Hinter der Jessena auf der Poloma*.“ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 230.

³³ *2. vojenské mapovanie 1810 – 1869* (ďalej iba 2. VM). 1 : 28 800, [online], [cit. 17-5-2018]. Dostupné na internete: <http://mapire.eu>.

Okrem ťažby drahých kovov, ktoré boli pre vtedajších banských prospektorov prioritou, sa v priestore Lomnistej doliny ťažila aj železná ruda. Konkrétne v dnešnej oblasti zvanej Rígel' (SV od Jasenia) sú dochované pozostatky po železorudných baniach, ktoré podľa P. Hrončeka mali byť razené už v 16. storočí. Predpokladá, že predmetné bane sú totožné so správou o železorudných baniach v lokalite *Eisenrigel* z roku 1565.³⁴ Presnejšie ide o povolenie kráľa Maximiliána ťažiť železnú rudu bratom Jakubovi a Stanislavovi Ostašovcom a Filipovi Schmidtovi z Predajnej v Štiavničke na mieste zvanom *Eisenrigel*.³⁵ Klúčom k lokalizácii *Eisenriglu* je poloha Štiavničky, ktorú môžeme pravdepodobne stotožniť s chotárnym územím dnešnej obce Valaská,³⁶ čiže je zrejme, že sa *Eisenrigel* nemohol nachádzať v oblasti Lomnistej doliny. Z prameňov vieme, že rodina Ostašovcov sa pokúšala ťažiť aj v jasienskom rudnom revíri. V roku 1584 bola udelená banská miera Jánovi, Jurajovi a Krištofovi Ostašovcom na ľavej strane Lomnistej doliny v doline zvanej „*Rudna*“ (Rudná).³⁷ Podľa katastrálnej mapy Jasenia z 19. storočia vieme Rudnú dolinu stotožniť s postrannou dolinkou Lomnistej doliny, ktorá sa nachádza v priestore lokality Rígel'.³⁸ Toponymum Rudná dolina bolo nepochybne motivované apelatívom *ruda* vo význame červená zem, resp. zem s obsahom železa.³⁹ Môžeme teda predpokladať, že záznam o banských údeloch rodiny Ostašovcov z Rudnej doliny je prvou zmienkou o týchto železorudných baniach. Ich existenciu vieme s určitosťou potvrdiť až v roku 1596, kedy sa zo sporu medzi Jánom a Jurajom Ostašovcami na strane jedenej, a Michalom a Jurajom Kováčovcami na strane druhej dozvedáme o dvojici baní na železo v priestore vrchu Rudná (*Ryegel Ruedna*) na Jasení.⁴⁰ Podobne aj názov *Eisenrigel* svojou etymológiou poukazuje na železorudné baníctvo. Nemecký názov, ktorý môžeme voľne preložiť ako Železný vrch, zrejme už v čase Maximiliánovho údelu bratom Ostašovcom predstavoval miesto s rozvinutou

³⁴ HRONČEK, P.: Montánne podzemie, s. 52.

³⁵ HRONČEK, Pavel – LOKŠA, Martin – MALINIÁK, Pavol (eds.): *Predajná – krajina, história a kultúra*. Banská Bystrica : Ústav vedy a výskumu UMB, 2009, s. 56.

³⁶ Poukazuje na to banský údel z roku 1571, ktorý lokalitu *Eisenrigel* situuje do blízkosti valaskej dediny Štiavnička „*Wallachischendorf Stefnizkha*“. SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 151. K problematike vymedzenia polohy ranonovovekej osady Štiavnička bližšie pozri: TOMEČEK, Oto: Osídlenie Ľupčianskeho panstva v 16. storočí. In: HRONČEK, Pavel – MALINIÁK, Pavol (eds.): *Krajina, história a tradície čipkárskych obcí Horehronia*. Banská Bystrica : Ústav vedy a výskumu UMB, 2007, s. 212-213.

³⁷ „*Oberhalb der Jessena am hinauf gehen gegen der Lomnista auf der linke seiten in dem grund Rudna*.“ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 236.

³⁸ ŠA BB, f. Krajský súd v Banskej Bystrici (ďalej iba KsBB), katastrálne mapy, Jasenie, 1875.

³⁹ KRÁLIK, L.: *Stručný etymologický slovník*, s. 514.

⁴⁰ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, Protokol banského súdu v Banskej Bystrici 1593 – 1596, fol. 360.

ťažbou železnej rudy. Podľa lokalizácie v blízkosti Štiavničky (chotár Valaskej) predpokladáme, že sa predmetný *Eisenrigel* nachádzal neďaleko železiarskeho závodu v Hronci. Rodine Ostašovcov z Dolnej Lehoty sa podarilo ťažbu železnej rudy na *Eisenrigli* rozbehnúť, o čom svedčí záznam o existujúcej bani z roku 1567.⁴¹ Najnovšie výskumy zaoberajúce sa hrončianskym železorudným baníctvom považujú za najstarší dobývací priestor regiónu tzv. „Einheimove bane“ v oblasti vrchu Muškov hrb v bezprostrednej blízkosti Hronca, ktoré boli podfárané dedičnou štôňou.⁴² Môžeme teda teoreticky uvažovať o totožnosti *Eisenrigli* s Muškovým hrbom, avšak upozorňujeme, že stále ide iba o teoretické úvahy.

Ďalším toponymom poukazujúcim na baníctvo v réžii miestneho slovanského obyvateľstva je niekdajší názov lokality Strieborná v oblasti dnešnej obce Mýto pod Ďumbierom. Prvýkrát sa s uvedeným toponymom stretávame v knihe bockých údelov, kde sa v zázname z roku 1558 spomína banská prepôžička v lokalite „*Sreborna*“.⁴³ Okrem vysokej frekvencie banských údelov na Striebornej uvádzaných v bockých banských údeloch, sa so Striebornou stretávame v lesnom poriadku (*Striberna*)⁴⁴ a v metálnom spore medzi Breznom a panstvami Muráň a Ľupča. V tomto prameni sa ako v jedinom dozvedáme aj o geografickom označení Striebornej, kde je uvedená ako „*cacumen alpium Zryberna et supra Iareba*“ (vrchy Strieborná a nad Jarabou).⁴⁵ Záznam ďalej toponymum Strieborná spomína aj ako potok „*fluuium Stryberna*“, ktorý podľa svedka Juraja Gašpara pretekal chotárnou hranicou.⁴⁶ Toponymum ako také sa do dnešných dní nedochovalo v sústave chotárnych názvov danej oblasti. Na základe sekundárnych toponým uvádzaných v

---

⁴¹ „[...] *das eisen perkhwerch am eisenrigl genandt* [...]“ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 134.

⁴² ĎURČO, Michal: K dejinám železorudného baníctva v Hronci do polovice 18. storočia. In: MARZA, Eva – SYRNÝ, Marek et al.: *Baníctvo na Slovensku a v Rumunsku v 15. až 18. storočí*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2018, s. 133.

⁴³ „*Auff der Sreborna hinter dem altenn gapl*.“ SNA – SBA, f. BsvB, inv. č. 1, fol. 10.

⁴⁴ MEO, zv. I, č. 143, s. 100, 135.

⁴⁵ *Sextus et septimus testes providi Benedictus Walentonyk Magyarfalwa colonis praefati Georgii Rakowsky et Georgius Machkowik de eadem colonis egregii Benedicti Zenthwany fassi sunt: quod cacumen Zryberna et supra Iareba* [...].“ ŠA BB, f. AMB, I. Listiny, inv. č. 26. Ostatné záznamy Striebornej označenie typu pohoria či potoka nemajú. Výnimkou je latinský preklad Maximiliánovho lesného poriadku, kde sa uvádza Strieborná s prívlastkom „*montem*“ a „*pagum*“ (miesto, osada). Avšak v origináli latinského prekladu, ktorý sa zachoval vo fonde archívu mesta Brezna, sa nachádzajú korekcie, ktoré opravujú prívlastok „*pagum*“ na „*conflatoria*“ (huta). ŠA BB, f. AMB, I. Listiny, inv. č. 23.

⁴⁶ „*Primus testis Georgius Gaspar de Zenth Iwan nomine et in personis fratrum suorum iuniorum Ioanis carnalis ac Benedicti, Georgii, Christoferi et Petri patroclivum conattestatus est: se certo scire metas et terminos oppidi Breznobanya nos habere cursus. Primo per quendam rivulum ad fluuium Byzthra: Tandem a capite fluvii Byzthra perveniunt ad alium fluvium Stryberna vocatum*.“ ŠA BB, f. AMB, I. Listiny, inv. č. 26.

prameňoch popri Striebornej (Uhliar, Valachovo a i.) sa však domnievame, že pod názvom Strieborná sa rozumela stará banská oblasť (azda aj s osadou), ktorej ťažisko predstavovalo územie vrchov Veľkého a Malého Gápľa a doliny Mlynného potoka severne od obce Mýto pod Ďumbierom.⁴⁷ O rozsiahlej referenčnej pôsobnosti toponyma Strieborná svedčí aj záznam svedeckej výpovede z roku 1560, keď sa pred banskobystrickou mestskou radou spomína baňa v lokalite Horná a Dolná Strieborná (*fodina... in superiori et inferiori Sreberna*).⁴⁸ Fragmentáciu toponyma Strieborná potvrdzuje aj ďalší záznam bockých banských údelov z roku 1567, kde sa spomína údel na kopci Krígová (*Krigowa*) nad Valachovou (*Wallachowa*) a Starou Striebornou (*Alten Striberna*).⁴⁹ Pravdepodobne šlo o diferencovanie územia Striebornej na základe vzdialenosti/výšky (horná/dolná), alebo využívania baní (stará/nová), no dosvedčuje to aj pomernú rozsiahlosť pomenovávaného územia. Proces determinácie niekdajšieho územia Striebornej pravdepodobne nastáva už v 16. storočí. Bolo nahradené toponymami menšej územnej pôsobnosti (Gápel', Mlynná, Valachovo), pričom ich prvé ekvivalenty sú doložené práve v tomto období. Výmena bola zrejme zapríčinená prílevom nemeckých ťažiarov do oblasti, ktorí terén pomenovávali vo svojom jazyku. Staré slovenské názvy boli postupne vytláčané a nahrádzané nemeckými, ktoré sa v priebehu času a ústupom nemeckého obyvateľstva znova poslovenčujú, alebo komolia (Zingoty, Koleso, Mlynná, Kumštová). Etymológia názvu Strieborná jasne poukazuje na jeho banícky pôvod odvodený od ťažby drahých kovov – zlata a, pre názov príznačnejšieho, striebra. J. Krško však pripúšťa, že toponymum Strieborná mohlo byť odvodené aj od striebristého sludového podložia dna potoka (Mlynná), ktorý oblasťou preteká.⁵⁰

Pôvod baníctva na Striebornej je nepochybne stredoveký, pričom je úzko spätý so založením Brezna, ktoré sa konštituovalo v roku 1380 ako banské mesto.⁵¹ Prvotná stredoveká ťažba bola pravdepodobne uskutočňovaná sústavou ryžovnísk a povrchových dobývok, ktoré sú v Mlynnej doline ešte aj dnes dobre viditeľné.⁵² Na povrchové

⁴⁷ Porovnaj: BUDAJ, Martin: Názov obce a pomiestne mená. In: BUDAJ, Martin – HRONČEK, Pavel – LOKŠA, Martin et al.: *Od mýta k Mýtu. Monografia obce Mýto pod Ďumbierom*. Mýto pod Ďumbierom, 2019, s. 28.

⁴⁸ HRONČEK, Pavel – BUDAJ, Martin: Technika dobývania a počiatky ťažby zlata a striebra v doline Štiavničky v Nízkych Tatrách. In: *Historický časopis*. 2017, roč. 65, č. 1, s. 41.

⁴⁹ „Am Riegel Krigowa oberhalb der Wallachowa und Alten Striberna.“ SNA – SBA, f. BsvB, inv. č. 1, fol. 35.

⁵⁰ KRŠKO, J.: *Hydronymia povodia Hrona*, s. 223.

⁵¹ FEJÉR, Georgius (ed.): *Codex diplomaticus Hungarie ecclesiasticus ac civilis IX/V* (ďalej iba CDH, IX/V). Budae, 1854, č. CCVIII, s. 390-391.

⁵² HRONČEK, P. – BUDAJ, M.: Technika dobývania a počiatky ťažby, s. 29.

baníctvo v priestore Striebornej upozorňuje aj toponymum „*Vollgrueb*“ spomínané v lesnom poriadku pri opise lesov v okolí obce Mýto pod Ďumbierom.⁵³ Uvedenú lokalitu, ktorá na mapách vojenských mapovaní vystupuje pod skomoleným ekvivalentom „*Fengrub*“⁵⁴ či „*Fongrub*“⁵⁵ môžeme stotožniť s dnešnou oblasťou Jamy nachádzajúcou sa v mieste sútoku potokov Bystrá a Štiavnička. Nemecké toponymum *Vollgrueb*, voľne preložené ako „Plná diera“, resp. „Plno dier“ významovo nadväzuje na dnešný názov Jamy.⁵⁶ Oba názvy zrejme súvisia s povrchovým baníctvom, v rámci ktorého sa na povrchu ťažbou vytvárali kruhové jamy tzv. pingy vytvárajúce charakteristické pingové ťahy.

Špeciálnou triedou skúmaných horehronských banských toponým sú terénne názvy odvodené od dobového názvu bane. Georgius Agricola vo svojom známom diele *12 kníh o baníctve a hutníctve* zo 16. storočia konštatuje, že názvy sa baniam dávali buď podľa mien nálezcov či ťažiarov (Uhliarska), typu ťaženého kovu (Zlatý úsvit), udalostí, ktoré pomohli odhaliť rudonosnú žilu, alebo podľa náboženských motívov (Boží dar).⁵⁷ V podobných schémach sa niesli aj názvy breznianskych baní na Veľkom a Malom Gápli, ktoré sa neskôr pretransformovali do terénnych názvov. Jednotlivé názvy baní dochované v bockých banských údeloch vystupujú ako pomocné orientačné body v teréne, pričom autori zápisov jednotlivých údelov, ktorí uvádzajú iba samotné meno bane, nepokladali za potrebné uvádzať, že ide o banské dielo. Jednak to vyplývalo z kontextu zápisu a jednak išlo o dlhšie pôsobiaci prevádzky, ktoré sa pevne zafixovali v mentálnej mape prostredia vtedajších obyvateľov regiónu. Len niektoré však boli zafixované tak pevne, že pretrvali dodnes. Ide napríklad o súčasné toponymum Zingoty (vrch severovýchodne od obce Mýto pod Ďumbierom), ktoré je skomolenou formou názvu striebornej bane „*Segen Gottes*“ (Božie požehnanie), prvýkrát spomínanej v roku 1564.⁵⁸ Ďalším príkladom je toponymum Koleso (dolina západne od vrchu Zingoty), ktoré je poslovenčenou formou názvu zlatej bane „*Gulden Rad*“ (Zlaté koleso) doloženej v roku 1558.⁵⁹ Rovnako tak toponymum Trojica (dolina západne od

---

⁵³ MEO, zv. I, č. 143, s. 101, 135.

⁵⁴ 2. VM, 1 : 28 800.

⁵⁵ 3. vojenské mapovanie 1869 – 1887 (ďalej iba 3. VM). 1 : 75 000, [online], [cit. 12-1-2020]. Dostupné na internete: <http://mapire.eu>.

⁵⁶ Porovnaj: BUDAJ, M.: Názov obce a pomiestne mená, s. 33.

⁵⁷ AGRICOLAE, Georgius: *De re metallica. Translated from the first latin edition of 1556*. 2. vyd., prekl. H. K. Hoover – L. H. Hoover, New York : Dover Publications, 1950, s. 42.

⁵⁸ „*Auff der Jerraba Hola oberhalb dem Segen Gottes*.“ SNA – SBA, f. BsvB, inv. č. 2, fol. 19. Porovnaj: HRONČEK, P. – BUDAJ, M.: Technika dobývania a počiatky ťažby, s. 41.

⁵⁹ *Obern Gulden Rad gegen der Srebornna*.“ SNA – SBA, f. BsvB, inv. č. 1, fol. 19.

doliny Koleso) je poslovenčenou formou názvu bane „*Hayligen Dreyfaltigkeit*“ (Svätá trojica) doloženej v roku 1571.⁶⁰ Toponymum Hviezda (vrch na Veľkom Gápľi) je rovnako poslovenčenou formou názvu zlatej bane „*Gulden Stern*“ (Zlatá hviezda) doloženej v roku 1559.⁶¹

Technické a strojové zariadenia

Popri rozvinutom baníctve sa na prelome stredoveku a raného novoveku objavujú v regióne Horehronia rôzne strojové a technické zariadenia uľahčujúce pomerne zložité a ťažké pracovné podmienky pri rôznych druhoch pracovnej činnosti vtedajšieho človeka. V podstate išlo o dômyselné drevené konštrukcie založené na otáčavom pohybe hnacieho kolesa, ktorého krútiaci moment zabezpečovala zväčša vodná energia prirodzených vodných tokov alebo umelo vytvorených náhonov. Tam, kde terén nedovoľoval prísun prúdiacej vody bol pohon zabezpečovaný zvieracou, alebo ľudskou silou. Rôzne mlyny, gápľe, stupy, hámre, huty či píly boli pomerne drahou a špecifickou záležitosťou, ktorú dobové obyvatelstvo nemohlo prehliadnuť. Nezriedka sa preto v prameňoch stretávame so zmienkami o mlynoch či iných zariadeniach, ktoré vystupujú v teréne ako pomocné orientačné body. Takto boli motivované aj viaceré historické a súčasné toponymá, ktoré svedčia o prítomnosti podobných zariadení v referenčnej pôsobnosti daných názvov. Prvou zmienkou o podobnom stroji na Horehroní je listina Ľupčianskeho hradného kapitána Henricha z Metelska, v ktorej daroval mlyn do užívania Demeterovi, farárovi z Lopeja. Dokument z roku 1406 uvádza, že išlo o mlyn na mletie obilia s jedným hnacím kolesom (*una rota*), ktorý bol situovaný na Grápel'skom potoku „*aqua dicta Greppel*“.⁶² Toponymický údaj o dnešnom Grápel'skom potoku pretiekajúcom intravilánom obce Lopej je cenným dokladom o regulácii vodného toku pre potreby uvedeného mlyna. Samotné toponymum vychádzalo zo staronemeckého apelatíva *grebel*, ktoré voľne preložené znamenalo „nástroj na kopanie“.⁶³ Domnievame sa, že názov svojím motivačným príznakom poukazuje na vykopanú

---

⁶⁰ „*Auff der Jerraba gegen dem Segen Gottes uber oberhalb Hayligen Dreyfaltigkeit massen.*“ SNA – SBA, f. BsvB, inv. č. 2, fol. 67.

⁶¹ „*Erasmus Schmid begent ain alten verlognen pair aus Tholcheissing so worgehaisen beim Gulden Stern, und nent den nach beim Gulden Stern.*“ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 26.

⁶² „[...] *unum molendinum cum una rota in aqua dicta Greppel* [...]“. SASINEK, František Vitazoslav: Zvolensko-Lubčánsky zámok. In: *Letopis Matice slovenskej*. 1874, zv. 2, roč. IX, s. 10. Slovenský preklad listiny: MALINIÁK, Pavol: Dejiny Lopeja do konca 16. storočia. In: ALBERTY, Július et al.: *Podbrezová. Monografia obce*. Slovenská Ľupča : Tristar magic, 2008, s. 29.

⁶³ *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm*. 16 Bde. in 32 Teilbänden. Leipzig, 1854 – 1961. Quellenverzeichnis Leipzig 1971, dostupne na internete: <http://www.woerterbuchnetz.de>.

priekopu či struhu.⁶⁴ Keďže listina referuje o novopostavenom mlyne, predpokladáme, že pre potreby zlepšenia prívodu vody na hnacie koleso bolo prirodzené koryto potoka upravené „prekopaním“, aby vyhovovalo potrebám mlyna. Regulácia vodného toku bola zrejme taká rozsiahla, že samotný potok dostal pomenovanie podľa tejto úpravy.

Pokým slovenčina pomerne úzko vymedzuje výraz mlyn iba ako zariadenie určené na mletie obilných zŕn, nemecký výraz *Mühle* či latinský *molendinum* môže v prameňoch všeobecne vystupovať ako stroj vykonávajúci otáčavý pohyb.⁶⁵ Takto sa pod označením mlyna môžu ukrývať rôzne stupy, valchy alebo iné zariadenia majúce ako pohon mlynské koleso. Podobne bolo motivované aj súčasné toponymum Mlynná dolina v chotári mesta Brezno neďaleko obce Mýto pod Ďumbierom. S uvedenou dolinou sa prvýkrát stretávame v knihe bockých údelov, kde sa v roku 1558 spomína dolina „*Mullgrunt*“ neďaleko lokality Muráň (*Muran*).⁶⁶ Dobový nemecký názov dodnes zachovaný v poslovenčenej podobe (Mühl – mlyn) poukazuje na výskyt tzv. rudných mlynov určených na drvenie vyťaženej rudy z neďalekých baní.⁶⁷ Prítomnosť takéhoto úpravnickeho zariadenia v breznianskom chotári dokladá aj záznam dohody pred banskobystrickým súdom z roku 1518. Vtedy sa Ján Per, Anna, vdova Ondreja Pavmgartha, a Barbora, manželka Petra Fridla, dohodli vo veci podielov z vyťaženej rudy z baní *Shindenhengst* na Jarabej a Jasení. Súčasťou dohody bolo aj vyplatenie odstupného za rudný mlyn „*Muln*“.⁶⁸ Keďže uvedené úpravnicke zariadenie sa malo nachádzať na breznianskom území, môžeme predpokladať jeho exponovanosť práve na Mlynnom potoku.

Výsledkom práce rudného mlyna, resp. stupy bola jemná prašná zmes rudy vhodná na ďalšie spracovanie. Takto boli podľa J. Hanušina motivované viaceré miestne názvy typu *Pracháreň* či *Prachárňa*, ktoré sú dokladmi o niekdajšej prítomnosti stúp v okolí.⁶⁹ Predpokladáme, že práve v týchto intenciách bol motivovaný aj názov doliny Prášovňa v chotári obce Dolná Lehota. Uvedená dolina sa prvýkrát nepriamo spomína v lesnom poriadku, keď sa dozvedáme o vyrastenom jedľovom

⁶⁴ V holandskom jazyku je dodnes apelatívum *greppel* živým výrazom pre vodnú priekopu.

⁶⁵ MALINIÁK, Pavol: Mlynárstvo na strednom Pohroní v stredoveku a na začiatku novoveku. In: ŽILÁK, Ján – HRONČEK, Pavel (eds.): *Z histórie technicko-hospodárskeho využitia vodných tokov na strednom Pohroní*. Banská Bystrica : FHV UMB, 2011, s. 32. Porovnaj: HANUŠIN, Ján: Pojem a klasifikácia vodných mlynov na Slovensku (Príspevok ku štúdiu starých mlynov a mlynárstva I). In: *Slovenský národopis*. 1970, roč. XVIII, č. 2, s. 191-194.

⁶⁶ „*Auff oder bey Muran in Mullgrunt genant*“ SNA – SBA, f. BsvB, inv. č. 1, fol. 21.

⁶⁷ HRONČEK, P. – BUDAJ, M.: *Technika dobývania a počiatky ťažby*, s. 37.

⁶⁸ MATULAY, Ctibor (ed.): *Mesto Banská Bystrica. Katalóg administratívnych a súdnych písomností I* (ďalej iba MBB, zv. I). Banská Bystrica : Archívna správa MV SSR, 1980, č. 462.

⁶⁹ HANUŠIN, J.: Pojem a klasifikácia, s. 191.

a smrekovom lese na kopci s názvom „rydl Praschoszga“.⁷⁰ Prítomnosť stupy pravdepodobne súvisela s baňami nachádzajúcimi sa v závere doliny *Prášovňa*.⁷¹

Spracovaná ruda sa z úpravnických zariadení dopravovala ďalej k hutám, kde nastúpil proces získavania samotného kovu z rudy. Taviače pece, ktorých konštrukcia sa mohla líšiť v závislosti od tavenej rudy či stupňa výrobného procesu, sú na Horehroní v 16. storočí pomerne rozšíreným technickým zariadením, čo sa odzrkadlilo aj v historickej toponymii regiónu. Konkrétne zo zápisu lesného poriadku sa pri opise lesov okolo Polomky dozvedáme o polohe s názvom „Maschaw“ (Maša).⁷² Názov zrejme pomenovával časť polomského chotára neďaleko doliny Petríková. Etymológia toponyma poukazuje na slovanské apelatívum *maša*, ktoré označovalo pec na tavenie železa.⁷³ Prítomnosť železnej huty pravdepodobne súvisela s hámmrom v neďalekej Polomke, ktorý sa spomína v roku 1558.⁷⁴ Podobné železiarske podniky saturovali potreby miestneho baníctva a obyvateľstva, pričom azda najznámejším z nich na Horehroní bol železiarsky závod v Hronci fungujúci až do 19. storočia. Prevádzku, ktorú založil Jakub Zimmerpeil niekedy v polovici 16. storočia, preberal v roku 1580 do svojej správy erár. Z preberacieho protokolu sa dozvedáme o príslušenstve podniku, ktoré tvorili železorudné bane, hámmor a huta vystupujúca pod označením „*plahutten*“.⁷⁵ Ide o zaujímavý údaj poukazujúci na hutu obsluhovanú pomocou dúchadiel, ktoré vháňali vzduch do spaľovacieho priestoru pece.⁷⁶ Domnievame sa, že práve od tohto typu hút mohol byť odvodený aj názov vrchu Chvatimech nachádzajúci sa v bezprostrednej blízkosti Hronca. S uvedeným názvom sa prvýkrát stretávame v roku 1560, keď Jakub Schloser z Dolnej Lehoty dostal povolenie ťažiť v železorudnej bani na vrchu zvanom „*perg Kbatimch*“.⁷⁷ Etymológia názvu pouka-

⁷⁰ MEO, zv. I, č. 143, s.103, 137; MADLEN, J.: *Constitutio Maximiliana*, s. 15.

⁷¹ *Mapa starých banských diel* (ďalej iba MSBD). [online], [cit. 31-12-2019]. Dostupné na internete: <http://apl.geology.sk/geofond/sbd>.

⁷² MEO, zv. I, č.143, s.115, 150.

⁷³ MAJTÁN, Milan et al.: *Historický slovník slovenského jazyka II: K-N*. Bratislava : Veda, 2000, s. 264.

⁷⁴ LANGOŠ, Štefan: Lesné hospodárstvo na veľkostatku Coburg – Jelšava. In: *Zborník lesníckeho, drevárskeho a poľovníckeho múzea VII*. zost. J. Urgela, 1973, s. 129.

⁷⁵ SCHMIDT, Franz, Anton (ed.): *Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Österreichischen Monarchie, Zweite Abteilung (Ungarn), Dritter Band, Vom Jahre 1579 bis 1606*. Wien, 1834, s. 38-40.

⁷⁶ Bližšie pozri: CENGEL, Peter – HORVÁTH, Pavol: Hronecké Blauöfen. In: *Bányászattörténeti Közlemények*. 2009, roč. 4, č. 8, s. 97-98.

⁷⁷ „*Jacob Schloser aus den Unter Lechotte der muet und begent sain Eise pergchwerch am perg Kbatimch [...]*.“ Záznam uvádza vo forme poznámky mimo textu aj čistejší zápis toponyma v podobe „*Chvatimech*“ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 58.

zuje na dve slová, z ktorých je toponymum zložené. Prvým je sloveso chvátiť, chytať a druhým je mech, čo bola nevyhnutná súčasť dúchadla. Čisto hypoteticky mohlo toponymum poukazovať na existenciu neďalekej tavnej pece s ručne poháňanými dúchadlami. Názov však mohol poukazovať aj na použitie ručného ventilačného zariadenia, ktoré chránilo baníkov v banských prevádzkach pred škodlivými výparmi. Dúchadlá vháňajúce čerstvý vzduch do baní boli v 16. storočí pomerne bežnou záležitosťou, pričom jedno z takých sa mohlo nachádzať aj v bani na Chvatimechu.⁷⁸

Okrem náročnej práce pri spracovaní vytťaženej rudy sa strojné zariadenia uplatnili aj pri práci v samotných baniach. Rôzne technické konštrukcie boli u nás neoddeliteľnou súčasťou každej rozvinutejšej banskej prevádzky už od čias vrcholného stredoveku. V tomto období sa baníctvo presúva do nižších partií dobývacieho priestoru, čo súviselo so stále častejšími problémami s podzemnou vodou. Riešením bolo razenie tzv. dedičných štôlní v nižších nadmorských výškach, ktoré odvádzali vodu z vyššie položených banských prevádzok. Tam, kde to nebolo možné bolo odčerpávanie vody uskutočňované pomocou rôznych strojových zariadení. Ako prví sa strojovo pokúšali odčerpávať vodu ťažiarci z Banskej Belej v roku 1385 zo zatopenej bane pomocou vodočerpacieho kola (*rota artificialis*).⁷⁹ Postupne sa pri odčerpávaní banských vôd uplatnil špecifický druh strojného zariadenia zvaný gápel, ktorý sa na Horehroní objavuje v roku 1528. Vtedy zničil Ľupčiansky hradný pán Damián Dóczy dva gáple pri zlatej bani na Jarabej, ktorú prevádzkovala fuggerovská spoločnosť.⁸⁰ Gáple sa postupne dostali aj do toponymie regiónu pričom už v roku 1552 sa z povolenia mesta Brezna dozvedáme o prevádzkovaní zlatých baní na Gápel'skej holi „*auf dem Gapll Holle genant*“.⁸¹ Záznam referujúci o jednej z holí vrchov Veľkého Gápl'a je dôkazom o prítomnosti uvedených vodočerpacích zariadení v oblasti.⁸²

Odčerpávanie banských vôd mohli okrem gápl'ov vykonávať aj iné konštrukcie vodných púmp, ktorých rôznorodosť bola skutočne pestrá. Ich typológia sa líšila od regiónu k regiónu, pričom sa dbalo aj na špecifické potreby jednotlivých baní. Takto sa v 16. storočí dozvedáme o troch vodných pumpách jedinečnej konštrukcie, ktoré pôsobili v ban-

---

⁷⁸ AGRICOLAE, G.: *De re metallica*, s. 200-217.

⁷⁹ KACHELMANN, Johann: *Geschichte der ungarischen Bergstädte und ihrer Umgebung, Dritter Theil, ein Beitrag zur Geschichte der Hussiten und der Reformation*. Schemnitz, 1867, s. 19.

⁸⁰ PÉCH, Antal: *Alsó Magyarországnak bányamívelésének története*. Budapest, 1884, s. 165-166.

⁸¹ GRAUS, Igor: *Banská Bystrica v 16. storočí, štúdie z dejín mesta*. Banská Bystrica : Enterprize, 2015, s. 78.

⁸² V roku 1558 sa z bockých údolov dozvedáme o starom gápli na Striebornej (Veľký Gápel). „*Auff der Sreborna hinter dem altenn gapl.*“ SNA – SBA, f. BsvB, inv. č. 1, fol. 10.

skoštiavnickom rudnom revíri.⁸³ Stredoveké a novoveké nemecké banícke názvoslovie, tak príznačné pre oblasť stredoslovenských banských miest, preto súhrne označovalo podobné strojný zariadenia výrazom „*kunst*“.⁸⁴ Výraz sa udomácnil aj v horehronskej toponymii, konkrétne v názve doliny Kumštová v chotári mesta Brezno. Samotný názov sa prvýkrát spomína už v roku 1559 v nemeckej podobe „*Khunstgrunt*“⁸⁵ Je zrejme, že súčasťou baní v uvedenej doline boli aj spomínané vodné pumpy, ktoré sú doložené v okolí Jarabej už v roku 1558.⁸⁶

Stavba technických konštrukcií sa nezaobišla bez skúsených tesárov či strojných majstrov. Tesárske remeslo najčastejšie vykonávali mlynári, ktorí mali neoceniteľné skúsenosti pri konštruovaní mlynov a ich správnom prevodovom nastavení. Uplatnili sa aj pri stavbe budov, úprave vodných tokov či rôznych hydrotechnických zariadení.⁸⁷ Domnievame sa, že činnosť tesárskych majstrov sa podpísala aj pod motiváciu názvu vrchu Struhár v jasenianskom chotári. Ten sa prvýkrát spomína v roku 1559 ako vrch „*perg Struchar*“.⁸⁸ Drevorezbárska činnosť, na ktorú uvedené toponymium poukazuje, zrejme súvisela s prekvitajúcim baníctvom v Lomnistej doline. Okrem stavby rôznych technických zariadení sa tesári uplatnili aj pri konštrukcii drevených podpier v baniach. Správne podpulcovanie vyrezaných klenieb či iné podporné konštrukcie v rámci výdrevy baní boli v banských prevádzkach životne dôležité.

Cestná sieť

Dôležitou zložkou hospodárstva každého regiónu, a Horehronie nevynímajúc, boli cesty. Prvým dokladom, ktorý poukazuje na využívanie Hrona ako rieky vhodnej na splavovanie a prepravu tovaru je listina kráľa Gejzu I. z roku 1075. Zakladacia listina svätobeňadického kláštora okrem iného spomína právo opátstva vyberať mýto od plŕí splavujúcich Hron.⁸⁹ Je však pravdepodobné, že riečna doprava po Hrone bola známa už predliterárnym antickým spoločenstvám kolonizujúcim povodie

⁸³ AGRICOLAE, G.: *De re metallica*, s. 194.

⁸⁴ HANUŠIN, Ján: Ku genéze najstarších strojov na Slovensku. In: TIBENSKÝ, Ján (ed.): *Z dejín vied a techniky na Slovensku VII*. Bratislava : Veda, 1974, s. 86-87.

⁸⁵ „*Auff der Jeraba dem Khunstgrunt nach hinauf gegen der Holla auff der linkhen seiten am wasser*.“ SNA – SBA, f. BsvB, inv. č. 1, fol. 45.

⁸⁶ „*Oberhalb der Jeraba bey der Khunst gegen dem khryg vnnter der Holla*.“ SNA – SBA, f. BsvB, inv. č. 1, fol. 28.

⁸⁷ MLYNKA, Ladislav: Mlyny na Slovensku – typológia a historicko-etnografická charakteristika. In: *Mlyny a mlynárske remeslo. Etnograf a múzeum X*. zost. I. Danterová, Galanta : Vlastivedné múzeum, 2006, s. 13.

⁸⁸ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 27, ref. 11.

⁸⁹ Časť listiny, kde sa nachádza uvedená zmienka je považovaná za falzum. MARSINA, Richard (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I*. Bratislava : Sumptibus Academiae Scientiarum Slovacae, 1971, č. 58, s. 53-58.

rieky vrátane Horehronia. Usudzujeme tak na základe početných hradísk, ktoré sú doložené na archeologických náleziskách v Nemciach, Selciach, Moštenici, Nemeckej, Predajnej či Hornej Lehote. Podľa J. Beljaka tvorili staroveké fortifikácie na Horehroní dôležité strážne body na pohronskej ceste, ktorá od praveku spájala juhozápadné Slovensko a Spiš.⁹⁰ Tieto hradiská, ktoré založili nositelia lužickej kultúry v mladšej dobe bronzovej (1200 – 900 p. n. l.), postupne vystriedali viaceré kultúrnych horizontov Keltov či Germánov. Predpokladá sa, že germánske obyvateľstvo dalo meno aj samotnej rieke Hron. Rímsky cisár Marcus Aurelius uvádza, že 1. zväzok svojho diela *Myšlienky k sebe* napísal v krajine germánskych Kvádov nad riekou „*Granoua*“.⁹¹ Ide nepochybne o rieku Hron, pričom tá sa v prameňoch až do novoveku uvádza ako *Gran/Garam*. Podľa najrelevantnejších poznatkov slovenskej jazykovedy je etymológia názvu rieky Hron odvodzovaná od germánsko-kvádskeho apelatíva *gran* vo význame smrek/smrekový porast (*Picea*). Na základe tohto výkladu bolo motiváciou vzniku názvu to, že rieka Hron pretekala hlavne vo svojom hornom toku (teda na Horehroní) prevažne smrekovým porastom.⁹² Skutočnosť, že Germáni odvodili názov Hrona od jeho horného toku napovedá, že ho museli hospodársky, a azda aj komunikačne, využívať v celej jeho dĺžke.

Slovania sa na Horehronie dostávajú pravdepodobne až niekedy v období 9. storočia⁹³ a prinajmenšom poznajú starý hradištný systém po svojich predchodcoch. Dokladom o tom sú slovanské toponymá vyššie spomínaných archeologických lokalít, ktoré sa bez výnimky nazývajú Hrádkami či Hradiskami.⁹⁴ Z tohto pohľadu sa javia ako potenciálne archeologické náleziská ostatné neprebádané lokality rovnakého alebo podobného mena. Takým je aj vrch Belohrad v chotári Podbrezovej v časti Lopej. Ten sa prvýkrát nepriamo spomína v roku 1547 v obhliadke horehronských lesov, kedy kráľovský komisár Wolf Hohenwarter opísal stav dvojice dolín s názvom „*Bellehard Cellno*“ (Belohradské Čelno, dnes pravdepodobne Predajnianske Čelno) a „*Plass*“ (Úplaz, dnes

---

⁹⁰ BELJAK, Ján.: Osídlenie v praveku a ranej dobe dejinnej. In: HRONČEK, Pavel – LOKŠA, Martin – MALINIÁK, Pavol et al.: *Predajná – krajina, história, kultúra*. Predajná : Ústav vedy a výskumu UMB, 2009, s. 69.

⁹¹ AURELIUS, Marcus: *Myšlienky k sebe*. prekl. M. Okál, Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 2005, s. 24.

⁹² KRAJČOVIČ, Rudolf: *Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2005, s. 17.

⁹³ MÁCELOVÁ, Marta: *Slovania vo Zvolenskej kotline*. Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Słowaków w Polsce, 2013, s. 69-72.

⁹⁴ V roku 1581 sa spomínajú banské údely medzi Selčianskou dolinou a Balázami v lokalite Hrádok. „*Zwischen dem Selmzer grund und Lipscher Seifenn hinter dem Hradok*.“ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 229.

pravdepodobne dolina Súplazná).⁹⁵ Údaj o názve vrchu Belehrad zachovaný v skomolenej podobe *Bellehard* môže byť zaujímavým dokladom o hradisku, ktoré svojou polohou priamo nad Hronom strážilo dôležitú pohronskú cestu.

Prvým priamym dokladom historickej toponymie, ktorý jasne poukazuje na horehronskú cestnú sieť je dolina Vagnár v chotári mesta Brezna. Uvedený názov sa prvýkrát spomína v roku 1535, kedy kráľovskí inšpektori vykonali obhliadku starých baní a ryžovník v okolí Banskej Bystrice a Horehronia. V pasáži pojednávajúcej o baniach v Brezne a Jasení sa spomína staré a nové zlaté ryžovisko v lokalite „*Wagengruntt*“.⁹⁶ Nemecké toponymum *Wagengrund*, voľne preložené ako „Vozná dolina“, svojou etymológiou poukazuje na výskyt stredovekej vozovej cesty. Išlo o cestnú spojku, ktorou sa prechádzalo z Brezna ďalej dolinou Vagnár. Napojila sa na ďalšiu stredovekú cestu, vedúcu súčasnými obcami Bystrá, Mýto pod Ďumbierom a Jarabá. Ďalej prechádzala cez sedlo Čertovica na liptovskú stranu.⁹⁷ Okrem toho existenciu predmetnej cestnej spojky potvrdzuje svojou polohou aj obec Mýto pod Ďumbierom, ktorá bola pôvodne založená ako mýtna stanica a jej poloha je práve na križovatke nami spomínaných ciest.

V 16. storočí bola cestná sieť na Horehroní, vzhľadom na členitý reliéf, pomerne rozvinutá, čo si vyžadovala aj hospodárska situácia v regióne. Rozvoj baníctva bol nutne závislý nielen na prísune početnej pracovnej sily a dobrom zásobovaní, ale aj na rýchlom odvoze vyťaženej rudy k stupám a hutám na ďalšie spracovanie. Takéto zariadenia síce prednostne vznikali v bezprostrednej blízkosti baní, lenže tie boli väčšinou závislé na vodnej energii. Niektoré bane boli razené v odľahlom a ťažšie dostupnom teréne bez vodných tokov. Preto predpokladáme, že v ťažobných revíroch, ako napr. na Jasení či Striebornej, sa rozvinula pomerne hustá sieť závozov a somárskych cestičiek prepájajúcich bane, stupy a huty. Z toho dôvodu bolo potrebné dobre poznať také lokality v teréne, ktoré budú vhodné na presun a prepravu. Takou bola pravdepodobne aj Suchá dolina v chotári obce Jasenie. Tá sa po prvýkrát v prameňoch objavuje v roku 1559, kedy Michal Pusch, Damián Lipscher a Krištof Falbensteiner začali kútať v doline s názvom „*Sucha*“ za bližšie nešpecifikovanou

---

⁹⁵ MEO, zv. I, č. 118, s. 46.

⁹⁶ „[...] *Auff der Briss im Wagengruntt beim wasser vill alt und neus Goldwaschwerkh* [...]“ Österreichisches Staatsarchiv (ďalej iba OeStA) sign. FHKA AHK HK Ungarn VUG 2, fol. 114/229. Porovnaj: HRONČEK, P. – BUDAJ, M.: *Technika dobývania*, s. 32.

⁹⁷ TOMEČEK, Oto: *Rekonštrukcia cestnej siete Zvolenskej stolice v prvej polovici 16. storočia*. In: *Acta historica neosoliensia*. tom. 3, 2000, s. 42.

lokalitou (azda skalou) „*Thorstein*“.⁹⁸ V roku 1562 sa dokonca stretávajú v tej istej oblasti aj s toponymom „*Klain Sucha*“ (Malá Suchá – pravdepodobne jedna z menších bočných dolín Suchej).⁹⁹ Toponymá typu Suchá/Suchý môžu indikovať výskyt cestnej siete v regióne.¹⁰⁰ Pramene nás skutočne upozorňujú na cestu, ktorá prechádzala Suchou dolinou. V roku 1583 začali Ján Daniel a Stanislav Waserbrod skúšobné výkopy na zlaté žile pri ceste (*weg*) v Suchej doline (*Sucha*), ktorá viedla až na lokalitu Banské (*Banski*).¹⁰¹ Cesta, pravdepodobne z Banského, pokračovala ďalej a vchádzala až do doliny Bukovského potoka. Na ďalšiu cestu nás v tomto smere upozorňuje banský údel z roku 1582, ktorý uvádza, že Bukovskou dolinou viedla stará a neudržiavaná cesta vedúca priamo pod Banským až k dvom zlatým baniam Jána Daniela.¹⁰² Suchá dolina svojimi dobrými (suchými) terénymi vlastnosťami mohla predstavovať vhodné miesto, ako komunikačne prepojiť obec Jasenie s lokalitou Banské.

Nevyhnutnou zložkou prepravy v stredovekom a ranonovovekom baníctve boli ťažné hospodárske zvieratá. Na prepravu v ťažšie dostupnom teréne boli využívané najmä somáre a muly, ktoré na chrbtoch v kožených vakoch prevážali vyťaženú rudu na jej ďalšie spracovanie.¹⁰³ Tam, kde to terén dovoľoval vznikli cesty, po ktorých bolo možné prepravovať aj vozy ťahané volmi či koňmi. Predovšetkým kone boli v stredoveku a ranom novoveku vysoko cenené pre svoju kombináciu ťažnej sily a rýchlosti. To ich predurčovalo vykonávať aj tzv. „dlhé fúry“ realizované v rámci Uhorska, ale aj v zahraničí.¹⁰⁴ Pramene nás na konci 16. storočia v roku 1592 upozorňujú na banský údel v doline s nemeckým názvom „*Ross grundth*“, nachádzajúcou sa nad Lomnistou dolinou v priestore Jasenianskej hole (*Jesener hola* – pravdepodobne horský masív, tiahnuci sa od sútoku Lomnistého a Jasenianskeho potoka až po vrch Struhár, dnes už fragmentovaný

---

⁹⁸ „*Michl Pusch der muct und begent ain neue fundtgrueben in die Sucha oberhalb dem Thorstain und nenth die grueben bey sanct Michal*.“ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 32.

⁹⁹ „*Janno Deckhan muct und begent ain neue fundtgrueben zuempfangen, wolische ligt auf der Jessener grundt in die Klain Sucha auf der Bucowina und nenth die bey sanct Georgen*.“ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 81.

¹⁰⁰ IVANIČ, Peter: *Stredoveká cestná sieť na Pohroní a Poipiľi*. Nitra: UKF, 2011, s. 22.

¹⁰¹ „*Inn der Sucha do der weg an Banski gehet im hinauf gehen auf die linke handt*“ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 229.

¹⁰² „*Im Bukowiz in dem selben grundl gerad unterm Banski per einem alten und vermachsenen weg zusehen herrn Hansen Daniels zweyen goldpergwerchen als der Schuzwand und Rosenplue*.“ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 216.

¹⁰³ HRONČEK, P. – BUDAJ, M.: *Technika dobývania*, s. 37.

¹⁰⁴ LUKAČKA, Ján: *Chov a využitie domácich zvierat v stredoveku*. In: DVOŘÁKOVÁ, Danieľa et al.: *Človek a svet zvierat v stredoveku*. Bratislava: Veda, 2005, s. 229.

inými toponymami).¹⁰⁵ Uvedené nemecké toponymum môžeme preložiť ako „Konská dolina“ (ross – kôň), avšak podobný názov už dnes nefiguruje v toponymickej sústave jasenianskeho chotára, preto určiť jeho polohu je dnes problémové. Iný banský údel z roku 1595 uvádza, že dolina *Ross grund* sa mala nachádzať oproti lokalite Borová (*Borowa*).¹⁰⁶ Domnievame sa, že uvedené toponymum upozorňovalo na cestu, ktorá prechádzala Lomnistou dolinou. V priestore medzi Lomnistou a dnešnou lokalitou Borová sa nachádza vrch s názvom Nad Závoz.¹⁰⁷ Toponymá, ktoré v sebe zahŕňajú apelatívum „závoz“ pritom jasne indikujú, že uvedenou lokalitou, resp. v jej bezprostrednej blízkosti, musela dávnejšie viesť vozová cesta. Po závozoch sa väčšinou prepravovali vozy ťahané koňmi či volmi, preto sa domnievame, že toponymum *Rossgrund* odkazuje na tento spôsob dopravy.¹⁰⁸ Na cestu v tejto oblasti v 16. storočí nás upozorňujú aj pramene. Konkrétne v roku 1559 začal Daniel Walthauser ťažbu v zasypanej štôlni v Jasenianskej doline pri ceste, ktorá viedla až na liptovskú stranu.¹⁰⁹ Svoje šťastie na banských údeloch skúšal v roku 1560 aj Jakub Slivka so spoločníkmi vo Veľkej doline (*Grossen grund* – pravdepodobne oblasť Jasenianskeho potoka v priestore jeho ústia do Hrona) pri mlyne neďaleko cesty, ktorá viedla až na banský revír Vodná (*Wodna*), nachádzajúci sa na liptovskej strane.¹¹⁰ Posledný údaj o ceste z toho istého roku referuje o novej ceste pri vrchu Struhár, nachádzajúcej sa nad Lomnistou dolinou.¹¹¹ S najväčšou pravdepodobnosťou všetky údaje o cestách vedúcich jasenianskym chotárom referujú o ceste, ktorá prepájala ťažobný revír na Jasení s liptovskou stranou. O význame uvedenej cesty však nevieme nič konkrétnejšie, keďže v iných prameňoch sa nespomína. Dodnes sa v priestore Lomnistej doliny, ktorou pravdepodobne cesta prechádzala, oproti vrchu Nad Závoz

¹⁰⁵ „Oberhalb der Lomnista im Ross grundth im mittlern rygel auff Jesener hola in der Höel-Inn“ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 13, fol. 8.

¹⁰⁶ „Im Rossgrundt gegen der Borowa auff der rechten handt auff Jessener Hola.“ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 13, fol. 190.

¹⁰⁷ ZTM, 1 : 10 000 (1990).

¹⁰⁸ R. Krajčovič predpokladá pri ojkonymách typu Koniarovce či Konská ich odvodenie od prítomnosti prepriahacích konských staníc. KRAJČOVIČ, R.: *Živé kroniky*, s. 206-208.

¹⁰⁹ „Walthauser Daniel muet undt begent ain altn werlegnen so wer gehaisen bei des Khrepls mil in die Jessener grundt so der weg uber die halbe hola ein die Liphtha geth und nendt die grueben bey das Khrepls stolbandt.“ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 37.

¹¹⁰ „Jacob Schlifga muet und begent ain neue fundgrueben auf die Jessene im Grossen grund zu negst ob des Kreplsmil wie die weg auf die Wodna hiniber get und nent die grueben bey sanct Michal.“ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 55.

¹¹¹ „Hanns Sautman die muet und begent ain altn verlognen beim am rigl Struchar ob dem neue weg undt nent die grueben bey sanct Paul. SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 57.

zachoval názov „Nad Tridsiatkom“,¹¹² ktorý napovedá, že sa niekedy v minulosti mohla nachádzať na uvedenom mieste tridsiatková stanica, čo by výrazne zvýšilo hodnotu nami skúmanej cesty.

Pol'nohospodárstvo a kultivácia územia

Stredovekí a ranonovovekí osadníci na Horehroní sa okrem baníctva a lesnej práce rovnako uplatnili aj ako zdatní pol'nohospodári. Členitý, málo úrodný, ale hlavne zalesnený reliéf horehronskej krajiny však neumožňoval výkonnejšiu pol'nohospodársku produkciu. Bolo preto bežným javom, že ľudia lesné porasty vyklčovali alebo rovno vypaľovali za účelom získania novej ornej pôdy a pasienkov. Dokladom o takejto činnosti sú dodnes zachované početné názvy vrchov a dolín typu Žiar, Ždiar, Ždiarik, Požariná či Pálenica, odzrkadľujúce kvalitatívnu zmenu územia zo zalesnenej na spálenú (žiarom, ohňom) a odlesnenú. P. Maliniak však upozorňuje na určité interpretačné kolísanie významu tohto druhu toponym. Vypaľovanie nemuselo byť vykonávané iba za účelom odstránenia nežiaducej vegetácie, ale aj činnosťou uhliarov v oblasti alebo jednoducho živelným požiarom devastujúcim rozsiahle plochy lesných komplexov.¹¹³

Kultiváciou územia ohňom na začiatku osídľovacieho procesu prechádzala pravdepodobne aj obec Polomka. Ojkonymum obce v prameňoch z polovice 16. storočia vystupuje okrem ustáleného tvaru „*Polunka*“ (Polomka) aj ako „*Sgyar*“¹¹⁴ či „*Sgeer*“ (Ždiar).¹¹⁵ Súčasná toponymická nomenklatúra chotára obce stále pozná názov Žiar, zachovaný v názve Ždiarskeho potoka (aj doliny) pretekajúceho intravilánom Polomky. Podľa P. Ratkoša musel byť názov Polomka starší, pričom ten označoval vyklčované vývratisko a názov Žiar zas následne jeho vypálenie.¹¹⁶ Autori lesného poriadku nás pomerne podrobne informujú o dobovej situácii vegetačnej pokrývky okolo Polomky konštatujúci značné devastačné zásahy miestneho obyvateľstva. Konkrétne v okolí doliny zvanej „*Pollunkher grundt*“ (Polomská dolina – dnes Ždiarska dolina) bolo hlásené klčovanie a poniže Polomky dokonca aj vypaľovanie lesa za účelom získania polí a pasienkov.¹¹⁷ Lesný poriadok mohol teda zachytiť vzácny moment motivačnej situácie vzniku názvov Po-

---

¹¹² ZTM, 1 : 10 000 (1990).

¹¹³ MALINIAK, P.: *Človek a krajina*, s. 201.

¹¹⁴ Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár Budapest (ďalej iba MNL OL), E 156 Urbaria et conscriptiones, Inventarium omnium rerum, fasc. 75, no. 43, fol. 5.

¹¹⁵ MNL OL, E 156, *Perlustratio et connumeratio colonorum in pertinentiis arcis Mwan*, fasc. 4, no. 49, fol. 16.

¹¹⁶ RATKOŠ, Peter: Osídlenie a hospodársky vývoj Horehronia do začiatku 18. storočia. In: *Slovenský národopis*. 1965, roč. 13, č. 3, s. 138.

¹¹⁷ MADLEN, J.: *Constitutio Maximiliana*, s. 12.

lomka (polámaný les) a Ždiar (následne vypálený stromový vývrat) vplyvom storočí ustálených v ojkonyne obce Polomka a v názvoch Ždiarskeho potoka a doliny. Ďalším dokladom o kultivácii územia žiarom je toponymum Pálenica (pravdepodobne dolina Malá Pálenica v chotári Dolnej Lehoty) prvýkrát doložené v roku 1569 ako „*Paleniza grund*“.¹¹⁸ Rovnako aj v tomto prípade nás lesný poriadok informuje, že „*poddaný z Lehoty rúbaniská vypálili, vykľočovali a urobili z nich polia*“.¹¹⁹ Aj keď zo záznamu nie je jasné, aké územia boli takto upravované, je to presvedčivý doklad o tom, že Lehoťania svoje chotárne územia vypalovali pre poľnohospodárske účely. Azda ďalším vypalovaním územia lehotskými poddanými prešla aj oblasť masívu Žiarskej hole. S uvedeným toponymom v tejto oblasti sa po prvý raz nepriamo stretávame pri vymedzení banskej miery udelenej Leopoldovi Neumanovi v roku 1559, ktorá sa nachádzala na prostrednom vrchu masívu Peklo (*Holl*) v priestore doliny s nemeckým názvom „*Purner grund*“ (nem. Burner grund – zhorená/žiarska dolina, azda jedna z dolín pod Žiarskou hoľou).¹²⁰ Zo záznamu sa dozvedáme o ďalšom toponyme svedčiacom o devastačnom pôsobení ohňa a človeka. Názov Peklo (*Holl* – nem. Hölle – peklo), ktorý kedysi označoval celý masív Žiarskej hole¹²¹ sa prvýkrát spomína v zázname o obhliadke horehronských banských diel z roku 1535 taktiež v nemeckom tvare „*Hölle*“.¹²² Hoci je takmer isté, že lokalita dostala svoj názov od zhoreného a ohňom zničeného územia vtedajšiemu človeku evokujúceho dobové predstavy o pekle, s určitosťou nevieme posúdiť príčinu pustošenia lesov. Podľa P. Hrončeka toponymá odvodené od apelatív peklo, čierny či pálenica indikujú rozvinutú činnosť uhliarov v danej oblasti.¹²³ Vylúčiť to síce nemožno, avšak aj v tomto prípade platí určité terminologické kolísanie pre názvy odvodené od devastačného pôsobenia ohňa. Hlbší etymologický rozbor apelatíva peklo nám ponúka možnosť odvodiť toponymum od remeselnej činnosti dechtárov a smoliarov. Výraz peklo kedysi v slovanskom

¹¹⁸ „*Michal Vidisch muet und begent ein alte verlegnen Pergkhwerch in die Paleniza grund gelegen und nenz das pergkhwerch bey Gotesgab*.“ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 142.

¹¹⁹ MADLEN, J.: *Constitutio Maximiliana*, s. 15.

¹²⁰ „*Leopold Noiman pegent ain neue fundtgrueben zwischen der Jessener und der Nid Lehothen grund am miterperg won die Holl am purner grund, und nent die grueben bey Sanct Paul [...]*.“ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 38.

¹²¹ Usudzujeme tak na základe Lipského mapy z roku 1806, kde je toponymum „*Peklo*“ vyznačené práve v tejto oblasti. LIPSZKY, Joannes: *Mappa generalis Hungariae partiumque annexarum*. 1806, [online], [cit. 12-1-2019]. Dostupné na internete: <https://maps.hungaricana.hu>.

¹²² OeStA, sign. FHKA AHK HK Ungarn VUG 2, fol. 114/229.

¹²³ HRONČEK, Pavel: *Environmental history of the landscape. Case study of Brusno*. Banská Bystrica : UMB, 2014, s. 53.

stredovekom prostredí označoval smolu.¹²⁴ Práve toponymá a ojkonymá typu Pekľany, Pekelník, Peklisko, Peklo či Peklova predstavujú podľa O. R. Halagu doklady o činnosti dechtárskych a smoliarskych majstrov.¹²⁵ Decht (smola) predstavoval spoločne s živočíšnym tukom hlavnú zložku pre výrobu kolomaže, ktorú vo veľkom spotrebovávali vozy a vtedajšie technické zariadenia (mlyny, gáple a pod.) na premazávanie trecích kolových častí ústrojenstva.

Okrem vyššie spomínaných aktivít mohla devastáciu lesov zapríčiniť aj výroba drevného uhlia. Na prítomnosť uhliarskych majstrov pôsobiacich v oblasti Striebornej upozorňuje toponymum Uhliar, ktorého názov je doložený v roku 1559 ako „*Uchler grunt*“.¹²⁶ Výskyt uhliarskeho remesla v oblasti nie je náhodný, pričom dodávky uhlia mohli saturovať¹²⁷ potreby huty na Bystrej doloženej v roku 1561¹²⁸ či erárnej huty v blízkosti vrchu Zingoty (chotár Brezna) doloženej v roku 1566.¹²⁹

Ďalším druhom kultivácie prírodného prostredia človekom bolo vyklčovanie lesných plôch. To sa dialo buď za účelom získavania novej ornej pôdy, pasienkov, alebo ťažbou dreva. Kráľovskí komisári v rámci obhliadky lesných komplexov na Horehroní vo svojej správe konštatovali rozsiahle zdevastované plochy lesov na obidvoch stranách Hrona. Ťažba bola tak zničujúca, že komisári prednostne neopisovali územia už vyťažené, ale sústredili sa na oblasti, kde ešte stromy tvorili súvislý porast. Takto sa dozvedáme, že v pomerne rozsiahlych chotároch horehronských obcí sa nachádzalo iba zopár dolín so súvislou lesnou pokrývkou. Exemplárnym príkladom toponymie poukazujúcej na prítomnosť rozsiahlych klčovísk spomínaných v lesnom poriadku je názov Seče v okolí obce Pohronský Bukovec. Konkrétne v roku 1582 narazil Andrej Šoltís spoločne s Ladislavom Polákom na zlaté zrudnenie neďaleko Suhej doliny v priestore s názvom „*Hornich Setschech*“.¹³⁰ V roku 1551 sa neďaleko Pohronského Bukovca stretávame so starým ban-

¹²⁴ KRÁLIK, L.: *Stručný etymologický slovník*, s. 514.

¹²⁵ HALAGA, Ondrej Richard: Historicko-ekonomický význam karpatských lesov. In: *Zborník lesníckeho, drevárskeho a poľovníckeho múzea X.* zost. J. Urgela, 1979, s. 83-84.

¹²⁶ „*Auff der Wistra im Uchler grunt*.“ SNA – SBA, f. BsvB, inv. č. 1, fol. 27.

¹²⁷ Dodnes sú v priestore potoka Uhliar viditeľné stopy po uhliarskej činnosti. HRONČEK, Pavel – BUDAJ, Martin: Zlatý vek baníctva. In: BUDAJ, Martin – HRONČEK, Pavel – LOKŠA, Martin et al.: *Od mýta k Mýtu. Monografia obce Mýto pod Ďumbierom*. Mýto pod Ďumbierom, 2019, s. 184.

¹²⁸ „*Linhart Rhossler die muct und begent ain neue fund grueben auf der Vistre won die schmelz hutn naches wasser hinaus ¼ meil den auff die dangche seitn hinaus undt nenth die grueben bey sanct Linhart*.“ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 62.

¹²⁹ *Unter der Jerraba ob der Cammerhofischer hutten na den Pach hienein auff die Linckhe handt an dem Riegel gegen S. Cristofhen auf der hindern seiten*. SNA – SBA, f. BsvB, inv. č. 1, fol. 30.

¹³⁰ „*Inn der Sucha auf den Hornich Setschech*.“ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 218.

ským dielom v lokalite s názvom „*Pod Setsche*“.¹³¹ Apelatívum, z ktorého toponymum vzniklo, vyjadruje kompletne vyrúbané miesto zvané seč.¹³² V chotári Pohronského Bukovca sa dodnes zachoval názov Seče pre jeho severné územie v bezprostrednej blízkosti obce, čo môže napovedať predpokladanú polohu oboch ranonovovekých záznamov. Keďže vznik osady v tomto priestore sa datuje do druhej polovice 16. storočia, môžeme predpokladať, že vyrúbanie súčasnej polohy Seče sa mohlo udiat práve v čase zakladania obce.¹³³ Vyrúbané lesné polohy sa neskôr ťažkou prácou s odstraňovaním pňov a koreňov stromov mohli premeniť na pasienky, alebo ornú pôdu. Špecifickým druhom takejto pôdy boli v minulosti oblasti s názvom odvodeným od apelatíva laz či kopanice. Dokladov o ranonovovekom lazníckom hospodárstve nachádzame hneď niekoľko v priestore chotára mesta Brezno. V metálnom spore panstiev Ľupča a Muráň s Breznom z roku 1560 sa nová hranica v jej západnom smere vymedzovala polohou s binárnym názvom „*Wrch Swchy Doliny alio nomine Wrch Hornych Lazow*“.¹³⁴ Záznam pravdepodobne svedčí o oblasti severnejšie od súčasnej polohy vrchu Horné lazy.¹³⁵ Toponymum Horné lazy jasne poukazuje na laznícky spôsob kultivácie pôdy na danom území, ktorého odlesnenie sa udialo niekedy v prvej polovici 16. storočia. Vtedy Brežňania na základe údajov z lesného poriadku vyrúbali a vypálili územia v okolí mesta, ktoré následne premenili na poľnohospodársku pôdu.¹³⁶ Obhospodarované územie mohlo mať väčšiu rozlohu, čomu napovedá aj tvar toponyma Horné lazy, keďže pri horných môžeme uvažovať aj o Dolných lazoch, hoci sa tento tvar písomne nedochoval. Ďalšie zmienky o lazoch nájdeme v breznianskej mestskej knihe zo 16. storočia. Záznam z roku 1579 uvádza, ako sa člen mestskej rady Krištof Černák domáhal majetkov po svojom zosnulom bratovi Vavrincovi. Medzi príslušenstvom majetkov sa okrem iného spomínajú aj dva lazy „*jedon hore Hronom Rybarowsky laz, druhy za Rohoznow Ruchtikavsky laz*“.¹³⁷ Určenie polohy oboch lazov je proble-

¹³¹ „*Anno 1551 ist unter dem Bukovitzom holla in dem gennand Pod Schetsche*.“ SNA – SBA, f. BkBB, II. úradné knihy, inv. č. 17. Dokument sa zachoval iba v odpise z 18. storočia.

¹³² MAJTÁN, Milan et al.: *Historický slovník slovenského jazyka V R-Š*. Bratislava : Veda, 2000, s. 223.

¹³³ *Slovník obcí banskobystrického okresu*. zost. Š. Pisoň, Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 298.

¹³⁴ „[...] *illinc recta ad verticem montis eiusdem magni Wrch Swchy Doliny alio nomine Wrch Hornych Lazow dicti* [...]“ ŠA BB, f. AMB, I. Listiny, inv. č. 26.

¹³⁵ Ide pravdepodobne o rovnomennú oblasť lúčneho charakteru zakreslenú na 2. vojenskom mapovaní západne od lokality Diel. 2. VM, 1 : 28 800.

¹³⁶ P. Hronček konštatuje, že lesný poriadok pojednáva o lúčnej lokalite Diel na severozápad od mesta. HRONČEK, Pavel: *Enviromentálne dejiny lesnej krajiny v doline Štiavničky v Nízkyh Tatrách*. In: *Questiones rerum naturalium*. 2015, Vol. 2, č. 2, s. 101.

¹³⁷ ŠA BB, f. AMB, II. úradné knihy, Acta consularia civit. bresnobaniensis, sign. 1/1.

matické, keďže na súčasných a ani historických mapách sa analogické toponymá nenachádzajú. Presnejšie vieme určiť iba polohu Ruchtikavského lazú, ktorý sa mal nachádzať niekde za potokom Rohozná. Poloha uvedeného lazú zrejme zodpovedala stredovekým rúbaniskám z polovice 15. storočia. Vtedy dostal kremnický mešťan Stanislav Vilhelmovič povolenie od Ladislava V. rúbať drevo v breznianskom chotári. Podľa D. Licharda išlo o lesy na oboch stranách doliny potoka Rohozná.¹³⁸ Pomerne zaujímavo pôsobí údaj o Rybárovskom laze, pričom zo záznamu je zrejmé, že laz sa mal nachádzať niekde v smere proti toku Hrona (azda smerom na Bacúch). Nie je jasné, či išlo o poľnohospodársky využívané územie v držbe istého Rybára (čomu napovedá aj genitívna forma toponyma), alebo o odľahlý úsek rieky hospodársky využívaný na lov rýb.

Najdôležitejšou zložkou poľnohospodárstva na Horehroni v stredoveku a ranom novoveku bolo pestovanie rôznych druhov plodín. Málo úrodný, zalesnený a kopcovitý terén prevažne hnedých lesných pôd však nedovoľoval výraznejšiu poľnohospodársku produkciu.¹³⁹ Preto sa okrem tradičných obilnín tešili veľkej obľube aj menej náročné archaické obilniny ako napr. tenkeľ, proso či pohánka (tatarka).¹⁴⁰ Práve posledná z nich mohla dať meno aj ďalšiemu skúmanému toponymu. V prepise Maximiliánovho lesného poriadku publikovanom Károlyom Tagányim v edícii listín týkajúcich sa lesníctva z roku 1896, sa stretávame so zápisom spomínajúcim lokalitu „Pollunkha/Poluncam fluvio-lum“ pri potoku Štiavnička (*pach Schembnitzkha*).¹⁴¹ Ide o chybný prepis originálneho znenia lesného poriadku, ktorý preberá aj F. A. Schmidt vo svojej edícii prameňov k uhorskému baníctvu.¹⁴² Nemecký a latinský originál namiesto uvedených chybných ekvivalentov uvádza „Pohankha“¹⁴³/„Pohncam fluvio-lum“¹⁴⁴. Na základe latinského prekladu

---

¹³⁸ LICHARD, Dušan: *Vznik mesta Brezna a prvé storočie jeho trvania*. Rkp. Archív Maticy slovenskej, Martin, s. 16. Dodnes sa neďaleko Bujakova zachoval chotárný názov „Stankov báň“, ktorý môže poukazovať na hospodárske pôsobenie Stanislava Vilhelmoviča v oblasti. ZTM, 1 : 10 000 (1990).

¹³⁹ LUKNIŠ, Michal et al.: *Slovenko [zv.] 2. Príroda*. Bratislava : Obzor, 1972, s. 385.

¹⁴⁰ Bližšie pozri: SLAVKOVSKÝ, Peter: *Slovenský roľník (pramene k štúdiu spôsobu života)*. Bratislava : Veda, 2013, s. 31-32.

¹⁴¹ MEO, zv. I, č. 143, s. 101, 136.

¹⁴² SCHMIDT, Franz Anton, (ed.): *Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Österreichischen Monarchie, Zweite Abteilung (Ungarn), Zweiter Band, Vom Jahre 1565 bis 1578*. Wien, 1834, s. 93.

¹⁴³ *Wald beschreibung vnd Ordnung der Wäld vn[d] gehültz, so zu dem Khupfferperckhwerch vnnd handl im Newen soll bißSheer gebraucht, vnd noch khünfftiglich gebraucht werden mügen: im tausent fünffhundert vnnd im Dreyvndsechtzigsteln*. [online], [cit. 17-5-2018] Dostupné na internete: <http://www.mdz-nbn-resolving.de>.

¹⁴⁴ ŠA BB, f. AMB, I. Listiny, inv. č. 23.

lesného poriadku sa dozvedáme aj o charaktere toponyma s označením *fluvium* (potok), avšak potok podobného mena sa v danej lokalite nenachádza. V tomto momente treba upozorniť na originál latinského prekladu, ktorý je uložený vo fonde archívu mesta Brezna. Tento prameň je pre nás zaujímavý tým, že sa v ňom nachádzajú viaceré korekcie, ktoré spresňujú dobové reálie z lesného poriadku. Jedna z nich sa týka aj zápisu *Pohncam fluviolum*, ktorý je upravený do podoby „*Pohanskam pratum*“.¹⁴⁵ Uvedené korekcie či poznámky, vytvorené na okraji textu korigujú iba pasáže, zmiňujúce sa o území mesta Brezna z čoho je možné sa domnievať, že boli vytvorené breznianskym magistrátom pre spresnenie lesných lokalít spadajúcich pod ich správu. Brežňania nepochybne poznali dané územie lepšie ako cisárski komisári, ktorí vykonávali ohliadku lesov. Na základe vyššie spomenutých skutočností môžeme zápis *Pohanska pratum* stotožniť s lúkou Pohanská v chotári obce Mýto pod Ďumbierom.¹⁴⁶ Etymológia toponyma nám ponúka dva možné výklady jeho pôvodu. Nepozmenený zápis v tvare *Pohankha* naznačuje, že názov bol odvodený od obilniny pohánky jedlej (*Fagopyrum esculentum*). Táto obilnina prichádza do priestoru Slovenska niekedy v 15. storočí z východných stepí obývaných „pohanskými“ Tatármi z čoho vzniklo aj ľudové pomenovanie pre pohánku – „pohanská bylina“.¹⁴⁷ Druhá verzia výkladu pracuje so súčasným tvarom toponyma, ktorý mohol byť odvodený od pohanského náboženstva prítomného v oblasti aj po nástupe kristianizačného procesu. Niekedy v minulosti mohlo ísť o posvätné pohanské miesto, azda háj, ktorý bol neskôr v rámci reštrikcií proti pohanom celý vyrúbaný. Tomu nasvedčuje aj lúčny charakter Pohanskej uvedený v korekciách breznianskeho lesného poriadku. Zasadenie lokality Pohanskej pod vrchy Nízkyh Tatier môže taktiež zodpovedať teórii, že sa v minulosti mohlo jednať o miesto uctievania posvätných hôr. Ako konštatuje archeológ Michal Slivka: „*Pohanské posvätné hory* (v našom prípade Nízke Tatry, pozn. M. M.) *participovali v priestorovej symbolike nadprirodzena, t. j. ako sídla bohov zároveň vo väzobnom spojení medzi nebom a zemou*“.¹⁴⁸

Do nomenklatúry historickej toponymie sa mohlo dostať aj názvoslovie spracovávania zberanej úrody. Zrejme takto nepriamo vznikol názov doliny Drakšiar, ktorá sa nachádza v intraviláne mesta Brezna.

¹⁴⁵ ŠA BB, f. AMB, I. Listiny, inv. č. 23.

¹⁴⁶ ZTM, 1 : 10 000 (1990).

¹⁴⁷ KRÁLIK, L.: *Stručný etymologický slovník*, s. 453.

¹⁴⁸ SLIVKA, Michal: K náboženskému synkretizmu v strednej Európe. In: KOŽIAK, Rastislav – NEMEŠ, Jaroslav (eds.): *Pohanstvo a kresťanstvo. Zborník z konferencie usporiadanej 5 – 6. 2. 2003*. Bratislava : Chronos, 2004, s. 149.

Po prvý raz sa s uvedenou dolinou stretávame v lesnom poriadku, kde sa pri opise lesov na pravej strane Hrona spomína, že vychádzajúc z Brezna smerom na Striebornú (Veľký Gápel) je dolina s názvom „*Droschar/Dreschergrund*“.¹⁴⁹ Etymológia nemeckého toponyma vychádza z apelatíva *drescher* vo význame „ten, kto mláti obilie“.¹⁵⁰ Neskôr sa toponymum skomolilo do súčasnej podoby Drakšiar, ale nemecký variant v 16. storočí ešte pretrvával. Svedčí o tom banský údel z roku 1568, ktorý spomína viaceré banské miery za kostolom s názvom „*Drescher*“.¹⁵¹ Oblasť doliny Drakšiar, ktorej časť bola, podľa polohy za kostolom, už vtedy súčasťou mesta Brezna, môže svedčiť o prítomnosti niekdajšieho obyvateľa s prímenom *Drescher* alebo špecializácie obyvateľstva na mlátenie obilia.

Pastierstvo

Neodmysliteľnou zložkou hospodárstva Horehronia bolo pastierstvo. Prvým nepriamym dokladom o chove dobytku na území Horehronia je škultécia z roku 1358, ktorú daroval kráľ Ľudovít Veľký istému Petríkovi, richtárovi z Predajnej. Petrík v novozaloženej Dolnej Lehote mohol okrem iného prevádzkovať aj trh s mäsom (*macellum*).¹⁵² Skutočný rozmach pastierstva na Horehroní je spojený so začiatkom valašskej kolonizácie, ktorá v tomto priestore kulminuje v 16. storočí. Vysokohorský druh pastierskeho života, ktorý si na Horehronie valasi prinášajú, sa odrazil aj v historickej toponymii. Priamo na prítomnosť valachov odkazuje toponymum Valachovo, ktoré patrí jednej z hôľ Veľkého Gápl'a v chotári mesta Brezna. Súčasný slovenský tvar toponyma poznáme už z roku 1559, kedy v bockých banských údeloch vystupuje v tvare „*Wallochen*“.¹⁵³ V uvedenej lokalite sa zrejme angažoval istý valach aj so svojím stádom oviec či kôz. Bocké údely nás v roku 1564 upozorňujú, že v priestore Veľkého Gápl'a (*Striborna*) sa nachádzal doslovne „valašský salaš“ (*wallach schallas*)¹⁵⁴, ktorého poloha mohla zodpovedať práve lokalite Valachovo.

---

¹⁴⁹ MEO, zv. I, č. 143, s. 100, 134.

¹⁵⁰ Porovnaj: BUDAJ, M.: Názov obce a pomiestne mená, s. 33.

¹⁵¹ „*Auff der Bries hinter der kirchen hinauss am Drescher*.“ SNA – SBA, f. BsvB, inv. č. 2, fol. 45.

¹⁵² CDH IX/II, č. CCCXXI, s. 671-672. Slovenský preklad listiny HRONČEK, P. – LOKŠA, M. – MALINIÁK, P. (eds.): *Predajná – krajina*, s. 70.

¹⁵³ „*Oberhalb der Sreborna beim Wallochen gennant*.“ SNA – SBA, f. BsvB, inv. č. 1, fol. 49. Porovnaj: HRONČEK, P. – BUDAJ, M.: Technika dobývania a počiatky ťažby, s. 42; ŽILÁK, Ján: Výskyt a ťažba zlatých rúd na niektorých lokalitách stredného Slovenska v druhej polovici 16. storočia. In: *Mineralia Slovaca*. 1991, č. 31, s. 421. Ako hoľa sa spomína od roku 1560. „*Auff der Wallachenn hola*.“ SNA – SBA, f. BsvB, inv. č. 1, fol. 61.

¹⁵⁴ „*Auff der Striborna oberhalb der wallach sallas auff der hola*.“ SNA – SBA, BsvB, inv. č. 2, fol. 17.

Budovanie salašov zanechalo v historickej toponymii Horehronia rovnako svoju stopu. Z lesného poriadku sa dozvedáme o lese s názvom „*Schallasch wald*“ (les Salaš) na ľavom brehu Hrona oproti Polomke.¹⁵⁵ Treba podotknúť, že lesný poriadok zapísal polohu Salaša pravdepodobne chybné. Ide zrejme o súčasný vrch Salašná na opačnej strane Hrona severne od obce Polomka. Toponymum jasne upozorňuje, že bolo motivované výskytom salaša v oblasti. Tých bolo na Horehroní, špeciálne na pravej strane Hrona, hneď niekoľko. Dva salaše spomína lesný poriadok v blízkosti Veľkého Potoka (*Grossen Pach*) v chotári Závadky nad Hronom, ktoré patrili jednému Valachovi.¹⁵⁶ Ďalšie salaše na pravej strane Hrona sa v 16. storočí spomínajú na Bystrej holi, na Žiarskej holi, v Lomnistej doline, v oblasti Vajskovského potoka, v Jasení a v Ráztoke.¹⁵⁷

Spočiatku boli valasi na panstvách feudálov vítaným elementom, ktorý im prinášal nemalé zisky. Pre feudálov predstavovali zalesnené a vysokohorské oblasti v stredoveku slovami A. Kavuljaka „*len mŕtvy kapitál bez zúročenia*“.¹⁵⁸ Špeciálne valasi, osídľujúci práve tieto oblasti, a baníctvo, ktoré spotrebovávalo miestne drevo, mohli zvýšiť ich rentabilnosť. Cenou za prítomnosť valachov bola však obrovská devastácia lesov. Stáda kôz, ktoré valasi vyhánali na okraje lesov, ohryzávali aj mladé výhony stromov čo spôsobovalo ťažkosti pri prirodzenom obnovovaní lesa. Nové pasienky valasi získavali aj hrubým vyklčovaním a vypaľovaním lesných plôch, čím vznikli vysokohorské lúky aj tam, kde predtým bol minimálne porast kosodreviny.¹⁵⁹ Kráľovská komisia, vykonávajúca obhliadku pohronských lesov v rámci lesného poriadku, konštatovala obrovské škody spôsobené valachmi na lesnej pokrývke regiónu. Postupne získali takto umelo vytvorené pasienky charakter hôľnych lúk, ktoré pre valachov predstavovali akýsi systém vysokohorských pasienkov. R. Midriak v 70. rokoch minulého storočia realizoval celoslovenský terénny výskum, v ktorom sledoval antropogénne vplyvy na vegetáciu a pôdu v pohorí Západných Karpát. Autor na základe vtedajšieho stavu historického bádania dospel k zaujímavým interdisciplinárnym konštatáciám. Podľa neho súčasná hranica horských lúk a kosodrevinového stupňa nie je takmer nikde pôvodná,

¹⁵⁵ MEO, zv. I, č. 143, s. 115, 150.

¹⁵⁶ MEO, zv. I, č. 143, s. 98, 132; MADLEN, J.: *Constitutio Maximiliana*, s. 12.

¹⁵⁷ Fólie citované podľa poradia: SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 160, 32, 36, 88, 209, inv. č. 13, fol. 240.

¹⁵⁸ KAVULJAK, Andrej: *Dejiny lesníctva a drevárstva na Slovensku*. Turčiansky sv. Martin : Lesnícka a drevárska ústredňa, 1942, s. 36.

¹⁵⁹ MIDRIAK, Rudolf: Antropogénne vplyvy na vegetáciu a pôdu vo vysokých pohorách Západných Karpát (2. časť). In: *Zborník lesníckeho, drevárskeho a poľovníckeho múzea IX*. zost. J. Urgela, 1975, s. 161.

príčom niekde môže rozdiel presahovať aj do hornej hranice lesa.¹⁶⁰ Uvedený pokles zapríčinilo najmä spomínané ničivé pôsobenie valachov a v menšej miere aj banská činnosť. Valasi na úkor kosodreviny buď rozšírili vysokohorské lúky existujúcich hólí, alebo vytvorili úplne nové, ako tomu bolo napríklad v oblasti vrchov Veľkého a Malého Gápl'a.¹⁶¹ Výraz hoľa, ktorý sa v oblasti Nízkych Tatier objavuje už v stredoveku¹⁶² nadobúda počas valašskej kolonizácie nové významové kontúry. Hole už neboli iba „holé“ vysokohorské oblasti bez lesnej pokrývky, ale obzvlášť pre valachov predstavovali vhodné miesta na pasenie dobytká. O tom, že hole využívali valasi na pasenie nás informuje urbár hradu Muráň z roku 1573, kde sa pri Telgárte spomínajú pasienky zvané hole (*pascua vulgo holae* – pravdepodobne oblasť dnešnej Kráľovej hole).¹⁶³ Apelatívum hoľa vyjadrujúce nezalesnenú kvalitu územia vhodnú na pasenie dobytká majú všetky názvy vrchov Nízkych Tatier v 16. storočí v nami skúmaných prameňoch. Vtedajšie súhrnné označenie nízkotatranského hrebeňa malo v listinách tvar hoľa. V zázname revízie hraníc Ľupčianskeho panstva zo 16. storočia sa spomína, že Ľupčiansky chotár prechádzal od Hiadel'skej hole (*Haidler Holj*) ďalej „*hinauf den Holen*“, čiže po holiach (rozumej hrebeňom Nízkych Tatier) až po lokalitu Tri studne (*Dreyen Prunnen*) neďaleko vrchu Kráľova hoľa.¹⁶⁴ Podobne aj v latinskom preklade lesného poriadku od neskoršieho Ľupčianskeho hradného pána Pavla Rubigala sa nízkotatranské vrchy označujú ako hole: „*radices alpium, quas Holas nominant*“.¹⁶⁵ Okrem výrazu hoľa sa v 16. storočí pre označenie vysokohorského pasienka stretávame s pomenovaním kýčera.¹⁶⁶ To sa prvýkrát v priestore Horehronia spomína v listine vypočúvania svedkov predvolaných Damiánom Dóczyom v záležitosti hraníc Ľupčianskeho panstva z roku 1517, kedy sa zo svedeckej výpovede Jána Škultéta z Dolnej Lehoty dozvedáme, že Ľupčiansky chotár prechádzal vrchom „*montem Rakitowy keer*“.¹⁶⁷ Revízia Ľupčianskeho chotára z polovice 16. storočia nás taktiež informuje o tom istom toponyme uvedenom v tvare „*perg haist*

¹⁶⁰ MIDRIAK, Rudolf: Antropogénne vplyvy na vegetáciu a pôdu vo vysokých pohoriach Západných Karpát (1. časť). In: *Zborník lesníckeho, drevárskeho a poľovníckeho múzea VII.* zost. J. Urgela, 1973, s. 148.

¹⁶¹ HRONČEK, P.: Enviromentálne dejiny, s. 98.

¹⁶² V priestore Zvolenskej stolice už z roku 1340, kedy vo výsadnej listine Nemeckej (Partizánskej) Ľupče sa jej južná hranica, ktorú tvorili vrchy Nízkych Tatier, označovala ako „*Hola*“ JUCK, Lubomír (ed.): *Výsady miest a mestečiek na Slovensku I. (1238 – 1350)*. Bratislava: Veda, 1984, s. 133, č. 161.

¹⁶³ MNL OL, E 156, fasc. 24, no. 76, pag. 48.

¹⁶⁴ SKLADANÝ, M. – TOMEČEK, O.: Hranice Ľupčianskeho hradného panstva, s. 59.

¹⁶⁵ MEO, zv. I, č. 143, s. 98.

¹⁶⁶ MAJTÁN, M.: *Historický slovník slovenského jazyka II K-N*, s. 177.

¹⁶⁷ MALINIÁK, P.: Svedecké výpovede, s. 208.

Rachkitowj Khecher/Rachkitowi Keher".¹⁶⁸ Predpokladáme, že obidva záznamy referujú o toponyme Rakytový kýčcer (dnes pravdepodobne vrch Tri chotáre na južnej hranici chotára obce Čierny Balog). Urbár Muránskeho panstva z roku 1573 vo svojom súpise vrchov uvádza, že valasi na miestach s označením kýčera skutočne pásli. V chotári Klenovca sa okrem iného spomínajú vrchy zvané „*de alpe Kyssera*“ (Kýčera) a „*Rokito*“ (Rakytová Kýčera?), kde pastieri vyhánali svoje stáda.¹⁶⁹

Poľovníctvo

Medzi najobľúbenejšie a najrozšírenejšie druhy zábavy európskej stredovekej aristokracie (uhorskú nevynímajúc) patrila poľovačka. Lov pritom nepredstavoval iba istú formu spoločenskej prestíže, ale aj praktický výcvik jazdy na koni, streľby z luku či zaobchádzania s mečom. Hladký priebeh poľovačky si vyžadoval pomerne veľký aparát služobníctva a rozsiahle lesné územie s dostatkom zveri, o ktorú bolo potrebné sa starať.¹⁷⁰ Jedným z centier kráľovských poľovačiek bol v stredovekom Uhorsku aj Zvolenský komitát, v historiografii príznačne označovaný ako lesný komitát. Rozsiahlosť pohronských lesov a riedke osídlenie regiónu predstavovali dokonalé miesto pre udržanie vysokého počtu lovnej zveri. O zver a lesný porast sa staralo špecializované obyvateľstvo, tzv. „hájnici“, ktorí v stredovekom Uhorsku predstavovali inštitút akéhosi lesného správcu. Pod patronát hájnika spadali špecifické lesné oblasti: háje, kde bol obmedzený, alebo zakázaný prístup kvôli efektívnejšej starostlivosti o les a divú zver. Lesný poriadok pri opise lesov v okolí Hronca uvádza oblasť s názvom „*Hayginggrund*“.¹⁷¹ Ide nepochybne o toponymum utvorené od apelatíva „háj“ vo význame chránený, zakázaný les,¹⁷² v slovenskej verzii majúce tvar Hájna dolina/územie. Toponymum, ktoré zrejme odkazovalo na oblasť v priestore Kamenistého potoka v chotári obce Hronec napovedá, že niekedy v minulosti mohlo ísť o územie pod správou hájnika.¹⁷³ Systém hájnych lesov (hájov) nepredstavoval jediné správne jednotky, o ktoré sa musel hájnik starať. Od 13. storočia sa vo Zvolenskom komitáte stretávame aj so špecifickým označením kráľovských poľovních revírov, tzv. „obôr“. Tie sa

---

¹⁶⁸ SKLADANÝ, M. – TOMEČEK, O.: Hranice Lupčianskeho hradného panstva, s. 59.

¹⁶⁹ MNL OL, E 156, fasc. 24, no. 76, pag. 57-58.

¹⁷⁰ DVOŘÁKOVÁ, Daniela: Poľovačky a rybolov. In: DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol.: *Človek a svet zvierat v stredoveku*. Bratislava : Veda, 2005, s. 390.

¹⁷¹ MEO, zv. I, č. 143, s. 116, 151.

¹⁷² KRÁLÍK, L.: *Stručný etymologický slovník*, s. 189.

¹⁷³ V uvedenej oblasti sa nachádza dvojica vrchov s rovnakým názvom Hájny grúň, čiže môžeme uvažovať o gravitácii polohy Haygiggrund práve k jednému z nich. Avšak oba sa nachádzajú na opačných koncoch rovnakého horského masívu čo môže svedčiť aj o ohraničení dávnejšej územnej pôsobnosti uvedeného toponyma.

v priestore Horehronia objavujú už v roku 1288, kedy sa územie severovýchodne od hradu Muráň nazýva oborou „*sylva ferrarum*“.¹⁷⁴ Pre Horehronie je však typickejšia nemecká verzia názvu obory v tvare „*Tiergarten*“ (doslovne zvernica), ktorá je podľa P. Ratkoša spojená s príchodom nemeckých lokátorov.¹⁷⁵ S uvedeným označením sa prvýkrát stretávame v roku 1424 v staršom ojkonyme obce Valaská v tvare „*Togarth*“ (1455 *Thergut* – *Thergarth*, 1490 *Thergarth* aliter *Tiergarten*), ktoré podľa O. Tomečka môže svedčiť o predošlom zamestnaní obyvateľstva pred príchodom valachov, žviacom sa ako služobníctvo kráľovských poľovačiek.¹⁷⁶ Stredoveké kráľovské háje a obory (zvernice) však už nie sú v 16. storočí na Horehroní aktuálne. Spôsobil to najmä masívny rozvoj baníctva a prílev valachov do regiónu, ktorí osídľujú aj posledné neobývané územia na gemerskom Horehroní. Rovnako aj hrady Lupča, Vígl'aš či Muráň, pôvodne slúžiace ako strážne body zvolenského lesného komitátu a sídla kráľa počas poľovačiek, predstavujú na prelome 15. a 16. storočia už iba centrá hradných panstiev v súkromnej držbe. Názov *Tiergarten* sa však z povedomia nevytratil a zachoval v názve obce Telgárt.¹⁷⁷ V najstaršom mapovom zobrazení územia Uhorska z roku 1528 (*Tabula Hungariae*), známom aj ako *Lazarova mapa*, sa v priestore prameňa rieky Hron (*Gran flu.*) nachádza horská, zalesnená oblasť s názvom „*Sylva Brgart*“,¹⁷⁸ čo je skomolený tvar toponyma *Tiergart/Tiergarten*.¹⁷⁹ Duplicitne skomolenou formou toponyma *Tiergart* od názvu *Brgart (Briga sylva)* sa v mapovom zobrazení Uhorska v 16. storočí stretávame v mape z roku 1585 od Mattea Florimiho (Mercatorova mapa), ktorý preberal údaje aj chybnú orientáciu celej mapy z Lazarovej mapy.¹⁸⁰ Existencia toponyma *Tiergarten* v 16. storočí svedčí akiste o jeho živej rezonancii v miestnom obyvateľstve v 16. storočí.

Najstarší priamy doklad o horehronskom poľovníctve je výpoveď Tomáša Rusa z Dubovej, ktorý v roku 1517 vypovedal, že Brezňania plati-

---

¹⁷⁴ RATKOŠ, P.: Osídlenie a hospodársky vývoj Horehronia, s. 136.

¹⁷⁵ RATKOŠ, P.: Osídlenie a hospodársky vývoj Horehronia, s. 136.

¹⁷⁶ TOMEČEK, O.: Osídlenie Lupčianskeho, s. 212.

¹⁷⁷ Podľa R. Bindera bola pôvodná osada premiestnená od prameňa rieky Hniliec v 16. storočí na súčasnú polohu k prameňu rieky Hron kvôli lepšej starostlivosti o poľovnú zver. BINDER, Róbert: *Osadníci na Horehroní*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1962, s. 222.

¹⁷⁸ LAZARIUS: *Tabula Hungariae etc.* 1528, [online], [cit. 2-2-2019]. Dostupné na internete: <https://maps.hungaricana.hu>.

¹⁷⁹ HRONČEK, Pavel: Historická krajina Horehronia na mapách vydaných do polovice 19. storočia. In: *Geografická revue: geografické a geologické štúdie*. Suplement: krajina, 2013, roč. 9, s. 21.

¹⁸⁰ FLORIMI, Matteo: *Hungaria*. Siena, 1585, [online], [cit.2-2-2019]. Dostupné na internete: <https://maps.hungaricana.hu>.

li hradu Ľupča naturálny poplatok v podobe 12 kuních kožušín.¹⁸¹ Pozoruhodne znie aj údajná výpoveď Matúša Machna z Hýb, ktorý v roku 1567 uviedol, ako pri západnej hranici breznianskeho chotára lovil dlhé roky vtáky a divú zver.¹⁸² Z pohľadu odchyту divého vtáctva je zaujímavý toponymický údaj z banského údela Stanislava Wasserbroda. Ten v roku 1559 začal kutať na výkope s názvom Vtáčí spev (*Foglsang*) na hore Tohajec (*gepurg Tholheitsching*) neďaleko vrchu s nemeckým menom „Woghlhibl“ (*Vogelhübel* – v preklade Vtáčí vrch – Vtáčnik).¹⁸³ Dnešná oblasť hory Tohajec, zodpovedajúca polohe sútoku potokov Mlynná a Uhliar v chotári Mýta pod Ďumbierom, bola pravdepodobne v minulosti miestom poľovania na vtáky.¹⁸⁴ Historické doklady o odchyte vtáctva v ranom novoveku v priestore stredného Pohronia máme doložené v chotároch Slovenskej Ľupče, Ľubietovej či Seliec.¹⁸⁵ Údaje o druhovom zložení lovených vtákov sú však skromnejšie. Lepšiu predstavu nám ponúkajú iba správy o platbách za divé kohúty (*gallo silvestri* – azda hlucháň) a jarabice (*pro perdicibus*) zachované v zvolenských účtovných knihách zo 16. storočia.¹⁸⁶ Zriedkavejšie sú aj stredoveké a ranonovoveké údaje o lovení vysokej zveri na horehronskom území. Archeozoologické doklady z nálezísk včasnostredovekej slovanskej osady v polohe Horné zeme (Sliač) a polykultúrneho hradiska Kalamárka (Detva) svedčia o druhej pestrosti divožijúcich zvierat Zvolenskej kotliny a priľahlého okolia. Najzastúpenejšie zvieratá boli jeleň (*Cervus elaphus*), srnec (*Capreolus capreolus*), diviak (*Sus scrofa ferrus*), medveď (*Ursus arctos*), zajac (*Lepus europeus*) či vyhynutý pratur (*Bos primigenius*).¹⁸⁷ Horehronská ranonovoveká historická toponymia nás informuje aj o ďalšom lovenom živočíchovi, ktorý takmer vymizol z našich lesov. Zubor lesný (*Bison bonasus*) vystupuje ako motívant názvu Zubrej doliny v chotári mesta Brezna, známej z lesného poriadku v tvare „grund Luberi“.¹⁸⁸ Toponymum expli-

¹⁸¹ MALINIÁK, P.: Svedecké výpovede, s. 208.

¹⁸² LICHARD, D.: *Vznik mesta Brezna*, s. 5.

¹⁸³ „Stenzl Wasserproth mueth und begent ain fundt grueben mit aller lerer gerechtigkeit auf dem gepurg Tholheitsching nicht weit wom Woghlhibl inn Priser hatert und nenth die grueben beim Foglsang [...]“ SNA – SBA, f. BsBB, I. úradné knihy, inv. č. 1, fol. 26. Etymológia názvu hory Tohajec môže tiež svedčiť o niekdajšom poľovníckom charaktere oblasti. Podľa M. Budaja bol názov odvodený od staršieho nemeckého názvu *Talhein* v zmysle „Údolný háj“ čo môže naznačovať, že aj táto oblasť patrila do systému hájnych lesov. BUDAJ, M.: Názov obce a pomiestne mená, s. 32.

¹⁸⁴ K lokalizácii polohy Tohajca bližšie pozri: HRONČEK, P. – BUDAJ, M.: *Technika dobývania a počiatky ťažby*, s. 29.

¹⁸⁵ MALINIÁK, P.: *Človek a krajina*, s. 186-187.

¹⁸⁶ MALINIÁK, P.: *Človek a krajina*, s. 187.

¹⁸⁷ MALINIÁK, P.: *Človek a krajina*, s. 177.

¹⁸⁸ Vychádzame z názoru J. Madlena, ktorý považuje uvedené toponymum za skomolený ekvivalent Zubrej doliny. MADLEN, J.: *Constitutio Maximiliana*, s. 13. Skomolenie názvu sa

citne nemuselo upozorňovať na prítomnosť zubra v predmetnej doline, keďže mohlo byť odvodené majetkovým príznakom od prímene Zubor.¹⁸⁹ Úvahy o existencii zubrov na Horehroní podporuje aj súpis príslušenstva Ľupčianskeho panstva z roku 1470, kde sa neďaleko Hronca spomína sídlo *predium Zwbor*.¹⁹⁰

Záver

Spolu sme analyzovali 41 historických toponým odkazujúcich na rôzne formy hospodárskej činnosti človeka v teréne. Najdominantnejšou zložkou hospodárstva, ktoré sa odzrkadlilo pri tvorení terénnych názvov do konca 16. storočia v regióne Horehronia bolo baníctvo spoločne s nadväzujúcimi technickými zariadeniami (celkovo 17 toponým). Ich lokalizácia bola exponovaná predovšetkým v dvoch starých, stredovekých ťažobných revíroch na Jasení a v okolí Mýta pod Ďumbierom a Jarabej (Strieborná). Popri nemeckých toponymách, z ktorých mnohé či už v skomolenej, alebo poslovenčenej podobe pretrvali dodnes, sa medzi skúmanými banskými názvami nachádzajú aj už zaniknuté toponymá slovenského, resp. slovanského pôvodu (Rudná, Strieborná, Banské), ktoré môžu svedčiť o staršej banskej ťažbe v rézii miestneho slovenského obyvateľstva. Nemecké názvy vznikli najskôr niekedy v 14. storočí po príchode nemeckých hostí kolonizujúcich horehronské územie s cieľom dolovať drahé kovy.

Druhou zložkou hospodárstva, ktorá sa výrazne podpísala pod tvorbu horehronských historických toponým bolo poľnohospodárstvo a kultivácia územia (11 toponým). Skúmané toponymá odzrkadľujú predovšetkým kultivačný proces obhospodarovania jednotlivých chotárnych území, ktoré vznikli vyklčovaním (Seče) a vypalovaním (Pálenica) lesných komplexov a následným využívaním takto získanej pôdy na poľnohospodárske účely (Horné lazy). Išlo predovšetkým o slovenské názvy, z ktorých väčšina sa dochovala dodnes.

V nadväznosti na poľnohospodárstvo sa pri proprietizácii historických toponým uplatnilo aj pastierstvo, ktorým sa živilo najmä valašské obyvateľstvo. Valasi využívali predovšetkým systém pasienkov, ktoré predstavovali buď prirodzené oblasti horských lúk, alebo umelo vytvorené pastviny vzniknuté vyklčovaním a vypalovaním vyšších úrovní lesnej vegetácie.

---

podľa nášho názoru uskutočnilo pri prepise toponyma z poznámkového aparátu realizátorov obhliadky komorských lesov do finálnej knižnej podoby. Písmeno „Z“ bola zrejme zamenené za graficky podobné „L“ z čoho vznikol skomolený tvar toponyma *Luberi* (správne *Zuberi*) čo následne preberá aj Pavol Rubigal do latinského prekladu lesného poriadku.

¹⁸⁹ Dokument z roku 1504 uvádza na Jasení poddaných s prímienami zvierat medveďa (*Medwed*) a zubra (*Zwbor*). MALINIÁK, P.: Svedecké výpovede, s. 200.

¹⁹⁰ TOMEČEK, O.: Osídlenie Ľupčianskeho panstva, s. 210.

Toponymá poľovníckej proveniencie tvoria menšiu časť nami skúmaných historických názvov. V prípade nemeckého toponyma Tiergarten ide o rezíduum po niekdajšom využívaní územia Horehronia na kráľovské poľovačky. Pri poľovníckych toponymách pomenúvajúcich menšie celky územia však nie je istá ich prepojenosť na starší systém kráľovskej obory. Tie môžu mať aj mladší pôvod, vychádzajúci z poľovania miestneho obyvateľstva v chotároch novozaložených sídel.

Poslednou zložkou hospodárstva, ktorá sa odrazila na horehronskej historickej toponymii bola cestná sieť. Ide o najmenšiu skupinu skúmaných toponým, z ktorých iba jedno priamo poukazuje na existenciu cesty (Vagnár). Ostatné názvy iba nepriamo poukazujú na cestnú sieť (Suchá) alebo na hypotetickú blízkosť cesty (Belohrad). Ciest na Horehroní pravdepodobne v 16. storočí veľa nebolo. Hoci existencia rozvinutého baníctva si určite vyžadovala dostatočné komunikačné pokrytie, členitý a skalnatý reliéf horehronskej krajiny príliš nedovoľoval hustejšiu cestnú sieť. Hlavnou dopravnou tepnou celého regiónu bola cesta vedúca údolím Hrona, ktorá mala viacero odbočiek (Jasenie, Čertovica, Muráň, Biele Handle), na ktoré sa pravdepodobne napájal systém menších úvozov a somárskych ciest v zázemí jednotlivých chotárov.